

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Slovenská reemigrace z Ukrajiny

Otakar Bartošík

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Diplomová práce

Slovenská reemigrace z Ukrajiny

Otakar Bartošík

Vedoucí práce:

PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval (a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

1	ÚVOD	2
1.1	Cíl práce.....	5
2	METODOLOGIE	6
2.1	Biografie a identita.....	6
2.2	Analýza narativní reality.....	9
3	LITERATURA A PUBLIKOVANÉ MATERIÁLY K TÉMATU	11
4	HISTORICKÝ KONTEXT PŘESÍDLENÍ	13
4.1	Podkarpatská Rus a počátek tzv. ukrajinské otázky na Slovensku	15
4.2	Návrat volyňských Čechů a jeho spojitost se slovenskými migranty na Ukrajinu.	20
4.3	Rusínské obyvatelstvo na východním Slovensku	22
5	PŘESÍDLENÍ DO SSSR	27
5.1	Agitace	27
5.2	Cílový prostor - Dubnovský rajón	32
5.3	Návrat do Československa	37
6	ETNOGRAFICKÁ ČÁST	39
6.1	Informátoři	39
6.1.1	Taťána	39
6.1.2	Štefan	48
6.2	Etnické stigma a dualitní povaha reality	63

7 ZÁVĚR.....	67
8 RESUMÉ.....	69
9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	70
10 SEZNAM ZKRATEK.....	73
11 PŘÍLOHY	75
11.1 PŘÍLOHA Č.1.....	75
11.2 PŘÍLOHA Č. 2.....	77
11.3 PŘÍLOHA Č. 3.....	78

1 ÚVOD

Sometimes I ain't so sho who's got ere a right to say when a man is crazy and when he ain't. Someti,"es I think it ain't none of us pure crazy and ain't none of us pure sane until the balance of us talks him that-a-way. It's like it ain't so much what a fellow does, but it's the way the majority of folks is looking at him when he does it.

William Faulkner, AS I LAY DYING

Tímto citátem z díla nositele Nobelové ceny Williama Faulknera je možno vymezit tematické zaměření celé práce, právo na (sebe)identifikaci. Kdo má ve skutečnosti právo na identifikaci subjektu? Daný subjekt nebo společnost? Jakým způsobem se do tzv. „labellingu“ promítá mocensky nerovnoměrné postavení jedince a sociálních institucí? Příběh obsažený v této kvalifikační práci je dalším svědectvím nekonečného boje o právo identifikace probíhajícím mezi člověkem a společností, mezi subjektem a strukturou, sporem, který provází sociální a kulturní antropologii a sociologii (a vlastně veškeré humanitní a sociální vědy) od jejich počátků coby vědeckých disciplín.

Člověk často hledí do dále v naději, že objeví neobjevené, přitom skutečný poklad vědění má přímo u nohou. Tak bych ve stručnosti popsal moji situaci před dvěma lety, kdy jsem uvažoval nad tématem bakalářské práce. Jistý jsem si byl pouze tím, že bych si rád vyzkoušel realizaci kvalitativního výzkumu. Nicméně jsem stále nemohl najít téma, které by mě skutečně zaujalo a zároveň bylo bez problému realizovatelné v praxi. Až jednoho dne jsem si uvědomil, jak slepý jsem byl vůči výzkumnému potenciálu obsaženému v naší rodinné historii a konkrétních životních osudech mých příbuzných. Abych seznámil čtenáře s obecnými znalostmi nutnými pro elementární porozumění, shrnu ve stručnosti základní data a teoretické koncepty přítomné v bakalářské práci „Migrační a postmigrační procesy na příkladu etnicky smíšených rodin: případová studie“. Na následujících stránkách se pokusím navázat na

obsah bakalářské práce, který budu s pomocí odborné literatury a aktérských výpovědí dále rozvíjet.

V Jakubanech, vesnici na severovýchodním Slovensku došlo v zimě roku 1946 a na jaře roku 1947 k migraci zhruba třetiny obyvatel do Českého Straklova situovaného poblíž západoukrajinského Dubna v bývalé Volyňské gubernii. Přesídlení, zasazené do období celospolečenské tenze mezi demokratickými silami a jejich komunistickými oponenty, bylo realizováno specializovanými institucemi a státními zástupci ČSR a SSSR. Přesun jakubanských na Ukrajinu byl pouze částí mnohem masivnějšího a v odborné literatuře lépe zdokumentovaného procesu reemigrace volyňských Čechů. Příprava a uskutečnění migrace bylo provázeno manipulací s etnicitou nejenom přesídlových rodin, ale obecně veškerého obyvatelstva severovýchodního Slovenska, které bylo střídavě angažovanými vládními institucemi označované za Rusíny/Ukrajince/Rusy (Bartošík, 2010). Důvody vedoucí k nejednoznačnému označení migrantů se budu zabírat ve čtvrté kapitole Identifikace Rusínů na Slovensku.

Mezi migranty byly moji předkové, konkrétně šlo o rodinu Complovu a o rodinu Michňovu V šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století se obě rodiny, spolu s dětmi narozenými na Ukrajině, vrátily zpět do ČSSR. Nikoliv však do slovenských Jakuban. Nové místo pro život našly ve středočeském městečku Neratovice.

Jak už název práce napovídá, v rámci teoretické roviny jsem se pohyboval od problematiky samotného aktu migrace ze zdrojového prostoru přes jeho institucionální a politické okolnosti, až k tématu asimilačních procesů s důrazem na příčiny a důsledky inkluzivní/exkluzivní strategie využívaných jednotlivými subjekty v cílovém prostoru Ukrajiny či Československa.

Již před počátkem mého bakalářského výzkumu jsem měl jakési povědomí o některých aspektech rodinné historie. Šlo hlavně o epizodické znalosti získané v rámci každodenního kontaktu s příbuznými

žijícími v Čechách. V dětství jsem měl možnost se setkat i s (prostorově i pokrevně) vzdálenějšími členy rodinného kruhu z Ukrajiny a Slovenska, kteří nás příležitostně navštěvovali (narozeniny, pohřby, svatby atd.). Celkově jsem o téma rodinných migrací nejevil přílišný zájem, ze slušnosti jsem sice vyprávění naslouchal, ale ve skutečnosti jsem byl k prezentovaným příběhům lhostejný. Pro mě, zástupce třetí generace šlo o těžko představitelné zkušenosti odtržené od každodenní reality. Navíc, komunikace mezi jednotlivými příbuznými, obzvláště s těmi žijícími tehdy na Ukrajině, byla problematická i pro moji matku Taťánu (rozená jako Michňová), která se na Ukrajině narodila a v Českém Straklově prožila prvních šestnáct let svého života. Tím větší potíže jsem při rozhovoru s našimi příbuznými, rodilými Ukrajinci, měl já, dítě z třetí generace narozené v Čechách. Pociťovaná komunikační propast můj pocit indiference k vyprávění mých příbuzných dále podporovala.

Nyní, vyzbrojen novými poznatky a zkušenostmi, se pokusím o celkovou revizi tématu. Hrubý obrys dějové linie rodinné migrace a východiska obsažené v bakalářské práci je vhodnější chápat jako základní stavební kameny poskytujících jistou znalost celého procesu rodinné migrace a asimilačního jednání. Jde o neúplný příběh, čekající na své dokončení. Před dvěma lety jsem na základě svého zájmu, „oživil“ desítky let staré zkušenosti a přinutil tak některé z příbuzných se nad nimi nově zamyslet a interpretovat, přičemž právě toto probuzení z letargie trvá i po s odevzdání mé bakalářské práce. Obsah a průběh nově provedených interview s již vyzpovídanými informátory, byl samozřejmě ovlivněn předchozím setkáním. Starší výpovědi aktérů z období dvěma lety budou konfrontovány s aktuálnějšími výpověďmi stejných respondentů. K analýze dále využiji data od nově kontaktovaných informátorů. Aktérské výpovědi budou komparovány s daty uvedenými v odborné literatuře vztahující se k ambivalentní (jak dále uvidíme) pozici „slovenských“ přesídlenců na Ukrajinu a k československé reemigraci obecně.

Ve vhodných případech se budu nově zaměřovat na význam prostředí, ve kterém bylo interview provedeno a význam dalších okolností působících na průběh komunikace (např. vliv sociálního statusu badatele a respondenta a z toho vyplývající mocenský aspekt v komunikaci obecně). V předešlé kvalifikační práci jsem víceméně pracoval pouze s interaktivitou mezi výzkumníkem a respondentem. Vzniklého porozumění bylo dosaženo na základě perspektivy sociálního konstruktivismu. Šlo tedy o intersubjektivní výstup z komunikace mezi oběma aktéry. Situační stránkou rozhovoru jsem se zabýval přinejlepším velmi okrajově. Neuvědomoval jsem si její kardinální význam pro způsob, jakým ovlivňuje průběh i obsah komunikace. Analýza dat a uvedené závěry nebyly zasazené do prostorového kontextu interview, do prostředí svého vzniku.

1.1 Cíl práce

Abychom mohli nalézt uspokojivé řešení problematiky (sebe)identifikace a labellingu, je třeba dané otázky, vyznačující se velkou mírou obecnosti, formulovat konkrétněji a převést je (operacionalizovat) do podoby, kdy potenciální odpovědi bude možné nalézt v kontextu každodenní reality. Vztah mezi vlivem vnějšího sociálního světa a interního sebehodnocení subjektu je zřejmý ve způsobu, jakým se aktér v komunikaci s ostatními prezentuje. A proto se budu zaměřovat na vliv podstoupených migrací na současnou strategii aktérské sebeprezentace. Cílem je analyzovat jak strukturální rovinu společenských klasifikací, tak i sociální kontext situace, ve které se aktér sebeprezentuje.

Alespoň rámcově definovaná výzkumná otázka, poskytuje badateli na počátku výzkumu možnost, jak získat pevnou půdu pod nohama v rozbouřeném moři významů intersubjektivní reality a tím mu pomůže lépe odhadnout, která z vynořujících se témat mohou přispět k nalezení odpovědi, a odlišit je tak od těch ostatních, jež by badatele zavedla daleko od původního výzkumného záměru. Zároveň jsem se snažil najít

kompromis mezi segmentací vyprávění a zachováním plynulosti děje. S ohledem na definovaný cíl práce je částečná segmentace vzniklá kódováním dat nevyhnutelná, nicméně i příběh jako koherentní celek má vypovídající hodnotu. Témata a struktura vyprávění mají neméně důležité místo ve snaze porozumět jednání daných lidí.

Analýza absolvovaných interview se často omezuje pouze na přítomná data v přepisu zvukového záznamu. Prostředí vzniku audiozáznamu, je pro pochopení konkrétní struktury příběhu, identifikaci témat v něm obsažených a způsobu jakým o nich aktér vypovídá, stejně důležitý. Proto se v etnografické části práce budu věnovat i popisu kontextu rozhovorů a jeho možných důsledků pro konkrétní podobu interview a aktuální sebeidentifikaci respondenta.

Vyprávění o životních osudech konkrétních lidí je také příběhem transformace jejich identity, nesmíme se tedy nechat zmást statickou povahou přepisu, na jehož základě se identita může jevit jako neměnná kategorie. Identita je spíše nekonečnou sebereflexí. Z těchto důvodů přisuzuji identitě procesuální povahu. Takto definovaná identita poukazuje na dynamickou povahu prostředí vzniku zmíněných přepisů a na obecnější úrovni definuje sociální realitu jako nestálou Weberovu pavučinu významů.

2 METODOLOGIE

2.1 Biografie a identita

"Objectivity is perhaps best seen as a label to hide problems in the social sciences". Michael Agar, The Professional Stranger.

Pokud chceme analyzovat lidské příběhy, musíme nechat lidi mluvit. Strukturované interview neponechává respondentovi mnoho prostoru pro vlastní rozvíjení svého příběhu. Polostrukturované narativní

interview se jeví být lepší variantou. Jde o kompromis v rozumné míře zajišťující důraz na předem stanovená témata a možnost aktéra rozvinout svůj příběh. Hlavní silou biografického přístupu je navrácení hlasu zpět lidem, kteří by jinak zůstali němými svědky historie. Obecně tak biografická metoda bojuje proti dehumanizačním tendencím tzv. „makro“ přístupů v sociálních vědách. Lidem je dána šance stát se subjekty, kteří mají kontrolu nad svým příběhem (Poitevin, 1989). Obecně vzato jde o snahu badatele objevit existenci významových struktur událostí ve volném vyprávění (Hendl 2005).

Velice nápomocnou se může stát odborná literatura vztahující se k událostem popisovaných v tematizovaných vyprávěních. Můžeme snadněji zasadit prezentované události do časové přímky a srovnat interpretaci subjektu s popisem (makro)procesů přítomných ve vědecké literatuře. Lidská paměť nemůže zcela uspokojivě obsáhnout (makro)strukturální podmínky učiněných rozhodnutí ve vztahu samotnému jednání aktéra. Rozhodnutí každého jedince či skupin byla učiněná v sociálně strukturovaném prostředí, které umožnilo existenci alternativních možností jednání. Historická díla popisující politicko-sociální rovinu událostí jsou v kontextu biografické metody vhodnou cestou, jak se obeznámit s tehdejší podobou sociálního systému, v jehož režii byly možné pouze některé alternativy jednání. Jedinec není sice pouhým otrokem společnosti, ale zároveň není ani jejím neoddiskutovatelným vládcem.

Získaná data procházejí procesem kódování, vzniklé kódy se stávají základními stavebními kameny konceptů a koncepty pomáhají utvářet teorie. Vidíme tedy, že dochází k interpretaci historické události nejenom u respondenta. Badatel je samozřejmě také zdrojem nevyhnutelného zkreslení. Otázkou vskutku není (Agar, 1996: 91-92) zda je výzkumník nositelem zkreslení, ale spíše jde o to, identifikovat co nejvíce jeho možných druhů a příčin. Pro skutečně kvalitní porozumění analýze vyprávěného příběhu je nutné brát na tuto skutečnost ohled.

Tendence k ověřování získaných poznatků zářivou aurou dokonalé validity a realibility může být velmi lákavá.

Biografický přístup je založen na emické perspektivě subjektu, interakci jedince v sociálním kontextu a zkušenosti aktéra v různých rolích v časově oddělených periodách. Konopásek (1994) navrhuje pojem auto/biografie, protože vyprávění o svém životě se nevyhnutelně týká biografie ostatních lidí z pohledu vypravěče. Auto/biografie je příběh o identitě subjektu. Výstupem narativního rozhovoru obvykle bývá přepsaný text na základě pořízeného audiozáznamu. A zde nastávají problémy. Pořízený přepis není samozřejmě schopen čtenáři plně zprostředkovat podmínky, ve kterých byl rozhovor proveden. Přílišný důraz na vyhotovený záznam vede k zpřetrhání linek vedoucích k odkazu na kontext jeho vzniku (Ricoeur 1981: 203). Ještě výstižněji poukazují na tento problém Gubrium a Holstein, vyprávění definují jako sociální akci, ne jako sociální akci (2009: xvi).

Podstata textu zachycujícího životní příběh je statická, přičemž samotné vyprávění je velmi dynamickým procesem. Nikdy se nám nepodaří zajistit stejné podmínky k opakovanému vyprávění a nikdy nemůžeme čekat, že nám respondent převypráví naprosto stejný příběh. Tyto aspekty je třeba brát v úvahu, pokud má vyprávěn posloužit při pochopení identity aktéra. Procesuální povahu identity můžeme nejlépe rozpoznat v kontextu vyprávění subjektu o svém životě. Aktuální identifikace aktéra se v rámci procesu vzpomínání neustále rekonfiguruje, prolíná se s minulostí, vede nutně ke zkreslení popisovaných událostí a bylo by chybou se domnívat, že jde o objektivní historický záznam událostí „jak se skutečně staly“. Riessman (2005) zdůrazňuje úlohu zájmů a představivosti vypravěče ovlivňujících strukturu a význam příběhu. Strategické propojování minulosti, přítomnosti a budoucnosti nabízí subjektu způsob reflexe svého života.

Tvoříme a vyprávíme příběhy, protože jediné tak jsme schopni definovat a pochopit sami sebe. Naše každodenní realita se vyznačuje

narativní povahou, to znamená, že je konstruována právě na základě příběhů. Analýza příběhů je způsobem jak analyzovat osobní zkušenost. Témata a struktura vyprávění reflektuje osobní zkušenosti i postavení v sociální realitě (Riessman, 1993) . Wengraf (2002) považuje konektivitu mezi individuálními životními osudy a širším sociálním kontextem, za nevyhnutelnou.

2.2 Analýza narativní reality

V narativní analýze se postupem času vykrytalizovaly dvě hlavní větve; sociolingvistická a sociokulturní. Sociolingvistický přístup (Grbich 2007: 127) dostal do popředí odborného zájmu William Labov a Joshua Waletzky studií „*Narrative analysis: oral versions of personal experience*“ publikovanou v roce 1967. Oba badatelé se zabírali strukturou vyprávění; řazením událostí ve výpovědích ve vztahu ke skutečnému pořadí v realitě a dále způsobem jakým konstrukce výpovědi vytvářela pro recipienty význam. Sociokulturní směr (Grbich 2007: 130) chápe životní příběhy jako souvislé a významově bohaté entity odvozující svoji podobu hlavně ze sociokulturního kontextu svého vzniku. Soustředí se na identifikaci tematických celků přítomných ve vyprávění.

Sociolingvistický přístup narativní analýzy se soustředí na vnitřní obsah a organizaci příběhu projevující se v interakci. Sociokulturní směr zdůrazňuje vliv prostředí na samotný akt vyprávění. Každý z výše uvedených směrů se zaměřuje pouze na jednu z komponent vyprávění. Koncept narativní reality (Gubrium a Holstein, 2009: 1-34) implikuje přítomnost obou složek, interakční i situační. Pro analýzu narativní reality navrhuje termín *narativní etnografie*.

Původně byl pojem narativní etnografie používán pro označení přístupu zdůrazňujícího vliv narativních praktik badatele v kontextu vytváření příběhu. Hlavním konceptem je zde neustálý dialog mezi subjektivitou etnografa a subjektivitou informátora, jehož převyprávěný život a každodenní realita je předmětem zkoumání. Záměrem takto

definované narativní etnografie je bojovat proti objektivizačním tendencím etnografického popisu (Goodall 2004).

V této práci budu vycházet z více situačně zaměřené definice. Narativní etnografií (Gubrium a Holstein, 2009: 10-22) myslím postup sběru dat a analýzu zahrnující pečlivé zvážení okolností, přítomných subjektů a akcí vedoucích k formulaci narativních výpovědí. Jde o to, že prostředí, ve kterém je vyprávění situované zprostředkovává a ovlivňuje vnitřní strukturu a význam výpovědí.

A vskutku, umíme si představit vyprávění příběhu bez primární závislosti na prostředí? Bez definovaného místa a času? Zásadní vliv sociálního kontextu je zde těžko zpochybnitelný. Na vyprávění a celé interview obecně (Grbich, 2007: 133) je třeba nahlížet, jako na dramatické představení, které využívá možností vyplývajících z vlastností okolního prostředí.

Etnografie založená na terénních poznámkách nabízí výzkumníkovi vhodnou cestu jak zaznamenat okolnosti utvářející povahu celé scény vyprávění. Jsme schopni zaznamenat procesuální aspekt vyprávění. Interakční složku vyprávění není, v porovnání se situacionalitou, záhodno opomíjet. Jakýmkoliv způsobem hierarchizovaný vztah mezi situacionalitou a interakcí je pouze metodologický, bez aspirací na univerzální platnost v rámci narativní analýzy. Cílem je pouze nastínit výchozí metodologickou perspektivu (Gubrium a Holstein, 2009: 17).

Klíčovým prvkem tzv. „Analytic Bracketing“ (Gubrium a Holstein, 2009: 28-29) je odepření epistemologické nadřazenosti jednoho analytického přístupu, nad druhým. Souhra mezi interakcionalismem a situacionalismem je pro analýzu narativní reality naprosto zásadní. Konstruktivisticky více zaměřeni badatelé pravděpodobně zvolí interakční pole za výchozí bod své analýzy, nevylučující následně přechod k situacionalistickému přístupu, pokud tak uzná výzkumník za vhodné vzhledem k charakteru nově se objevujících témat v terénu.

Jednoduše řečeno, jde o metodu, kdy některá ze složek vyprávění je ponechána stranou za účelem vyzdvihnout jiné do centra pozornosti. Analytic bracketing je proto vhodným přístupem, který dokáže zamezit potencionální jednostrannosti narativní analýzy v případě, kdy je apriorně upřednostňován jeden z prezentovaných přístupů nad druhým (Grbich 2007: 125).

3 LITERATURA A PUBLIKOVANÉ MATERIÁLY K TÉMATU

Kapitolu představuji přehledem literatury vztahující se k tématu poválečných re/emigrací s důrazem na současný stav bádání v Česku a na Slovensku. V krátkosti se zde zabírám možnými důvody stojícími za výchozí odlišnou perspektivou v rámci tématu Česko/Slovenské reemigrace po druhé světové válce.

Poválečné migraci slovenských přesídlenců na severozápadní Ukrajinu a jejich zpětnému přesídlení do Česko/Slovenska je u nás věnováno nepříliš prostoru a profesního zájmu. Tento fakt má logické příčiny, po rozpadu Československa bylo téma československých reemigrantů vracejících se (retrospektivně) na území dnešní Slovenské republiky přenecháno slovenským kolegům. Dalším důvodem byl víceméně formální národní status slovenských přesídlenců vracejících se z Ukrajiny. Oboustranná opční dohoda mezi ČSR a SSSR z 10. července 1946, na jejímž základě bylo přesídlení na Ukrajinu možné (*Dohoda mezi vládou ČSR a vládou SSSR o právu opce a vzájemného přesídlení občanů české a slovenské národnosti žijících v SSSR na území bývalé Volyňské gubernie a československých občanů národnosti ukrajinské, ruské a běloruské žijících na území ČSR*), fakticky migrantům odnímá slovenskou národnost. Příčinou byla manipulace s klasifikačními znaky definující etnické/národnostní kategorie Rusínů, Rusů a Ukrajinců na Slovensku, vyplývající nejenom z rétoriky tehdejších správních orgánů ČSR a národnostně-buditelských organizací, ale hlavně z obsahu

tehdejších oficiálních dokumentů. Výsledkem bylo tzv. „skrytí“ celé migrantské populace před zraky potencionálních badatelů.

Vědecká obec v Čechách se soustředila výhradně na, prvně jmenovanou populaci volyňských Čechů vracující se své domoviny. Tento fakt je velmi důležitý pro pochopení celkové problematiky a obecného nezájmu českých badatelů. Z mnoha děl lze vyzdvihnout *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945-1948* (Vaculík 1993), monumentální třídílné *Dějiny Volyňských Čechů* (Vaculík 1997, 1998, 2001), přehledovou encyklopedii *Národnostní menšiny v Evropě* (Šatava 1994). Uvedená díla jsou produktem historiků, reflektují v drtivé většině případů pouze strukturální makroprocesy postrádající lidský rozměr. Naopak *Návrat Čechů z Volyně* od Heleny Noskové (1999) je zdařilým příkladem kompromisu mezi důrazem na strukturální rovinu historických procesů a snahou neumlčet lidského aktéra.

Za (částečně) světlou výjimku v českém prostředí můžeme považovat článek Jaroslava Vaculíka (2009) *Snahy tzv. Ruských optantů o návrat z Ukrajiny v šedesátých letech 20. Století*. Vaculík (2009) popisuje: koordinovaný nátlak poválečných československých státních institucí a důstojníků Rudé armády na „ukrajinské“ obyvatelstvo severovýchodního Slovenska, samotné přesídlení na Ukrajinu, které bylo dotyčným prezentováno jako cesta do ekonomického ráje, těžké životní podmínky v cílovém prostoru a návrat „ukrajinských“ slovenských občanů do Československa (pouze do slovenské části republiky). Etnicita migrantů je ve Vaculíkově pojetí stále v zajetí oficiálních pojmů, připisující státem posvěcenou etnickou nálepkou skupině obyvatel východního Slovenska, kteří jak uvidíme dále, neměli často tušení o tom, že jsou Ukrajinci.

Na Slovensku je z výše uvedených důvodů situace jiná, byť ke změně došlo poměrně nedávno. Amatérský badatel (jak sám sebe nazývá) Štefan Kruško vydal v roce 2004 *Encyklopedický slovník: povojnový transfer obyvatel'stva v strednej Európe v 40. rokoch so*

zameraním na presídlenie a optáciu občanov Československa do ZSSR v roku 1947. Jde o nesourodý celek aktérských výpovědí, dokumentů a komentářů, který je ale velmi cenným zdrojem dat, a proto je lepší knihu vnímat spíše jako pramen stvořený k analýze perspektivy samotných migrantů.

Historik Michal Šmigel publikoval první odbornou studii *Opcia* v roce 2005. Kniha vychází z poznatků dříve publikovaných studií o volyňských Čechách, velmi podrobně popisuje tehdejší politickou situaci na východním Slovensku umožňující státem řízenou migraci a (hlavně) manipulaci s etnicitou migrujících na Ukrajinu. Snad nejdůležitějším příspěvkem studie je kritický postoj k tendencím kategorizovat všechny subjekty zmíněných migračních procesů pod nálepku *českoslovenští občané ukrajinské, běloruské a ruské národnosti*. Právě na základě kombinace aktérských výpovědí a oficiálních dokumentů se autorovi povedlo nekritické čtení oficiálních pramenů zdiskreditovat. Na obranu zmíněných českých historiků můžeme namítnout, že z hlediska faktického dopadu institucionální manipulace s etnicitou na život migrantů, lze jejich přístupu porozumět. Avšak je třeba mít stále na paměti dynamickou povahu etnicity, která je často přehlížena ve prospěch čistých a statických kategorií odvozujících svoji autenticitu z faktu mocenské asymetrie mezi tvůrcem takovéto manipulace (např. státní a polostátní instituce) a jejím objektem.

4 HISTORICKÝ KONTEXT PŘESÍDLLENÍ

Po druhé světové válce znovuzrozené Československo bylo z politického hlediska velmi bouřlivým prostředím, kde o rozhodující vliv na budoucí politické směřování země soupeřily revitalizované demokratické strany a na základě výsledku války mocensky velmi silná komunistická strana (KSČ a KSS). Tento politický boj zasáhl téměř všechny společensky důležitá témata, československou reemigraci nevyjímaje. Návrat krajanských Čechoslováků byl jednou z mnoha

poválečných migrací obyvatelstva v Evropě. Stejně jako v případě ostatních transferů obyvatelstva, šlo o uskutečnění vize Evropy (a středoevropského prostoru zvláště) složené z etnicky homogenních států. Účelem oboustranných výměn/opcí obyvatelstva po ukončení války, schváleném na Postupimské konferenci všemi vítěznými mocnostmi, „očistit“ evropské státy od etnických menšin, které by se mohly stát příčinou (jak se ukázalo v případě druhé světové války) dalšího válečného konfliktu v budoucnosti.

Předtím, než přistoupíme k samotné narativní etnografii, je důležité seznámit se s historickým kontextem podstoupené migrace na Ukrajinu. Znalost tehdejší politické situace na východním Slovensku je důležitá. Jak uvidíme, možnost volby pro či proti přesídlení do SSSR je z dnešního pohledu poměrně diskutabilní. Mnohem pravděpodobněji se jeví varianta, ve které pozdější přesídlenci na Ukrajinu ve skutečnosti často na výběr neměli, nebo měli přinejlepším velmi omezený výběr alternativ. Subjekt sice může v dané situaci volit mezi několika nabízejícími se alternativami, ale je nutné si uvědomit, že pouhá existence těchto možností je ve velké míře důsledkem vlivu, v některých případech těžko identifikovatelných sociálních institucí a struktur.

Nejstarší vzpomínky aktérů reflektují přinejlepším již rozběhnutý proces, a proto je pro hlubší pochopení jeho příčin nutné využívat odbornou literaturu. S tím jak budeme postupovat blíže současnosti, se frekvence výpovědí bude zvyšovat. Kontinuálně přejdeme do situace, kdy primárním zdrojem budou vybrané sekvence z rozhovorů doplněné o sekundární data z vědecké literatury. Od tématu politicko - historických příčin stojících za přesídlením (tj. obsahem této kapitoly) se v etnograficko - narativní části (případová studie) ponoříme v rámci konceptu narativní reality, do analýzy interakční i situační složky aktérských výpovědí. V úvodu zmiňovaná opozice aktér vs. společenské instituce nás tak bude provázet i v tomto historickém exkurzu do problematiky tzv. „Ruských optantů“ (Vaculík, 2009) .

Státní instituce ČSR a SSSR účelově vymezovali národnostní/etnické hranice Rusínského/Ukrajinského/Ruského etnika na Slovensku a upírali dané skupině i jednotlivcům právo na sebeidentifikaci. Oboustranná smlouva mezi ČSR a SSSR z 10. července 1946 o možnosti přesídlení na území druhého státu definovala potencionální migranty právě na základě národnosti/ethnicity. Předmětem výkonu smlouvy se tak mohli stát lidé, kteří měli tu smůlu, že je stát označil, neptajíc se na jejich názor, za příslušníka jednoho ze jmenovaných etnik. Příčiny této dominance KSČ a KSS lze hledat již v době osvobození nejvýchodnějších regionů Československa. Osvobození Podkarpatské Rusi Rudou Armádou (RA) a zdejší následné události, jsou integrálně spojeny s neméně dramatickými událostmi na východním Slovensku, které mají přímý vztah k migraci části zdejšího obyvatelstva na sovětskou Ukrajinu (USSR).

4.1 Podkarpatská Rus a počátek tzv. ukrajinské otázky na Slovensku

Koncem roku 1944 se na území Zakarpatské Ukrajiny osvobozené Rudou Armádou (RA) začaly, prostřednictvím sovětských bezpečnostních složek a posléze i lokálních komunistů, šířit o připojení Podkarpatské Rusi k USSR. K veřejné formulaci tohoto zájmu výše zmíněných skupin došlo 26. září 1944 v Mukačevě, kde se konal sjezd národních výborů Zakarpatské Ukrajiny k sovětské Ukrajině. Výsledkem sjezdu byl vznik Národní Rady Zakarpatské Ukrajiny (Šmigel, 2005). Místní komunisté vytvořili nezávislou Komunistickou stranu Zakarpatské Ukrajiny. Tímto aktem se oddělili od KSČ a přestali spolupracovat s československým vládním delegátem Františkem Němcem. Tento akt znemožnil Československé vládě fakticky ovlivňovat politické dění na daném území (Švorc, 1996).

Činnost politických důstojníků RA a regionálních komunistů nelze charakterizovat jako nenásilnou formu propagace. Československý vládní zmocněnec František Němec mluví o faktické nemožnosti veřejně

zaujmout kritický postoj vůči aktivitám připravující půdu pro anexi Podkarpatské Rusi Sovětským Svazem. Oponenti byli oběťmi těch nejostřejších útoků, nebo byli vystaveni zdrcující síle „hlasu lidu“, který se přeci velmi jasně vyjádřil pro připojení k SSSR. V prosinci 1944 využil Klement Gottwald tohoto dokumentu k veřejné manifestaci postoje obyvatel Zakarpatské Ukrajiny, jež by měl být respektován. Tzv. Mukačevský manifest podepsalo dle místní komunistické strany téměř 250 tisíc lidí (Kaplan, 1990: 30-31) .

Podpisy pro Mukačevský manifest byly pod nátlakem zmíněných frakcí získávány (Kaplan, 1996: 30-31). Jistě nešlo o velké přesvědčování. Místním se doslova stačilo podívat z okna na desetitisíce vojáků RA a hned měli ve věci podpisu zmíněného manifestu určitě jasno. Do dnešní doby není jasné, zda místní komunisté jednali od počátku na popud politického diktátu vedení RA, či byli zmíněnými armádními složkami pouze využiti k politické destabilizaci celého regionu. Definovat jednoznačně roli KSČ a KSS, které ve věci odtržení Zakarpatské Ukrajiny od Československa zaujaly podezřele vyčkávající pozici, je dle autora taktéž neméně problematické(Šmigel, 2005: 21) .

Již od počátku šlo ze strany politických složek RA o promyšlenou akci. Nově „osvobozená“ území Rudou Armádou byla téměř okamžitě vystavena silné propagaci myšlenek socialismu. Válečné úspěchy SSSR a konečná porážka nacistického Německa dávala komunistické ideologii značný agitační potenciál, který bezezbytku využila.

Gottwaldovo doporučení prezidentu Benešovi z konce roku 1944 aby se snažil o co možná nejhladší připojení regionu k SSSR, hrálo zcela jasně do karet SSSR a jeho mocenským zájmům. Ve světle uvedených poznatků jde o přinejmenším velmi zvláštní radu. Klement Gottwald byl vysokým funkcionářem KSČ, u kterého se dá jistá servilita vůči Moskvě předpokládat. Stále však šlo o československého politika, alespoň na formální rovině musel obhajovat zájmy státu (Kaplan, 1990: 34).

S velkou pravděpodobností se Klement Gottwald a spolu s ním obě komunistické strany v Československu, museli diktátu Moskvě nejenom podřídit, nýbrž i pracovat na jeho naplnění. Z perspektivy SSSR byla Podkarpatská Rus regionem strategického významu. Sovětský Svaz by po jejím získání mohl lépe kontrolovat dění ve střední Evropě a případná expanze západním směrem by byla o mnoho rychlejší (Šmigel, 2005: 23). Beneš se rozhodl vyčkat na konec války. V podstatě tak požehnal separačním tendencím zakarpatských komunistů a SSSR získal čas potřebný k další destabilizaci oblasti (Kaplan, 1990: 23).

Koncem roku 1944 se aktivity příslušníků RA neomezovaly pouze na oblast Zakarpatské Ukrajiny. Téměř současně s nastíněným děním v tomto nejvýchodnějším regionu Československa, měla RA eminentní zájem o rozšíření tzv. „vůle lidu Zakarpatské Ukrajiny“ i do oblasti severovýchodního Slovenska, kde žila početná „Rusínská/Ukrajinská“ minorita. V roce 1930 se k Rusínské národnosti přihlásilo přes devadesát tisíc lidí (Šutaj, 2006: 57). Na území Slovenska začaly pronikat organizované skupiny agitátorů podporované RA a dalším bezpečnostním složkami SSSR. Cílem bylo vyvolat mezi tamními obyvateli tendence k odtrhnutí od Československa a připojení k Zakarpatské Ukrajině (té době, stále oficiální částí Československa). Národní rada Zakarpatské Ukrajiny se přímo vměšovala do každodenního dění ve slovenských obcích a obecně politických záležitostech východoslovenského regionu (Šmigel, 2005: 23).

Zářným příkladem lokální organizace podporované ze strany SSSR ve svých separatistických tendencích je na severovýchodním Slovensku Ukrajinská národní rada Prjaševčiny (UNRP). Vzhledem k situaci na Podkarpatské Rusi v druhé polovině roku 1944 vznikly mezi Československými politiky obavy z možné ztráty dalšího území ve prospěch Sovětského Svazu. Obavy získaly na síle 29. září 1944, kdy vznikl dočasný výbor Ukrajinců v Prešově (Prjaševčina). Při této příležitosti byla sepsána rezoluce směřovaná čerstvě vzniklé Národní Radě Zakarpatské Ukrajiny. Obsahem byla, žádost o připojení celé

Prešovské oblasti resp. severovýchodního Slovenska k Zakarpatské Ukrajině. Prezident Beneš byl ústy čelních představitelů SSSR, včetně Josefa Vissarionoviče Stalina ujišťován, že SSSR nemá v úmyslu poškozovat zájmy Československa (Šmigel, 2005: 23). K prvnímu březnu 1945 vznikla z dočasného výboru Ukrajinců v Prešově Ukrajinská národní rada Prjaševčiny (UNRP) (Šutaj, 2006: 57). UNRP se v tehdejší tisku a veřejném prostoru obecně, stylizovala do nejvyššího a celonárodního mluvčího veškerého ukrajinského a ruského obyvatelstva na Slovensku (Bajcura, 1983: 90). Termín Prjaševčina nemá ve slovenštině adekvátní ekvivalent, jde o pojmový konstrukt vyjadřující separatistické tendence UNRP, jeho proklamování v rámci veřejné debaty pouze iritovalo státní orgány Československa (Šmigel, 2005: 26).

Spolupráce mezi Zakarpatskými komunisty a představiteli RA byla velmi efektivní. Moskvě se podařilo vyvolat dojem, že samotní obyvatelé regionu dychtí po připojení k SSSR. Důkazy o zmanipulování Mukačevského manifestu upadly rychle do zapomnění. Je zřejmé, že v tehdejší politickém kontextu a obecně velké prestiže SSSR coby osvoboditele od fašistického Německa, nebylo ve skutečnosti takřka možné odporovat obsahu zfalšovaného dokumentu. Z perspektivy čelních představitelů Československa, se postupem času stávala ztráta Podkarpatské Rusi čím dále pravděpodobnější (Šmigel, 2005). Podstoupení severovýchodního Slovenska Sovětskému Svazu, by již nebylo pro československou politickou reprezentaci i veřejnost připravující se na ztrátu Podkarpatské oblasti, únosné.

Úloha tzv. Prešovské rezoluce se vyjasňuje právě až v kontextu s děním na Podkarpatské Rusi. Ve skutečnosti nebyl jeho primárním cílem boj o připojení „Prjaševčiny“ k Zakarpatí. Sovětský Svaz nejevil skutečný zájem o Prešovský region. Otázkou je, nakolik si svoji představitelé UNRP svoji užitečnost pro realizaci geograficko - politických zájmů SSSR a zdali nešlo UNRP zpočátku o uznání svébytnosti „slovenských Ukrajinců“ (Šmigel, 2005: 28) .

Bráno z perspektivy SSSR bylo smyslem tohoto dokumentu „vmanévrovat“ československou vládu do pozice, kdy bude ochotna politicky spolupracovat na věrohodnosti Mukačevského manifestu a tak vlastně před okolním světem uznat jeho „oprávněné nároky“. Na oplátku se Československu dostane dalšího ujištění, že ve věci severovýchodního Slovenska nebude ze strany Sovětského Svazu vyvíjena žádná aktivita na podporu tamních separatistů. Československá vláda, považující zachování uzemní celistvosti Slovenska za svůj úspěch, se ochotně vzdá Podkarpatské Rusi ve prospěch SSSR. Vládní představitelé ČSR budou přesvědčeni argumentační silou Mukačevského manifestu a nebo své pochyby o jeho pravdivosti nebudou veřejně proklamovat. Václav Kopecký, přední ideolog Gottwaldovy KSČ, obdivovatel Josefa Stalina a hlavní tvůrce státního kultu Julia Fučíka tvrdil, že v případě oficiálního podstoupení Podkarpatska SSSR jde pouze o právní uskutečnění faktického stavu v regionu (Kaplan 1990: 40).

Jedním z přijatých závěrů Košického vládního programu z 15. dubna 1945 (na základě zmanipulovaného veřejného mínění obyvatel Zakarpatska a s tichou podporou Klementa Gottwalda a jemu blízkých) bylo (Šmigel, 2005: 24) akceptování aktuálních požadavků obyvatel Podkarpatské Rusi. Ministerský předseda Zdeněk Fierlinger dokonce označil Podkarpatské Rusíny za jazykově příbuzné etnikum s obyvateli poltavského a charkovského kraje na Ukrajině. Jinými slovy, (Švorc, 1996: 108 uvozovky moje) Podkarpatská Rus rozhodne o svém osudu „samostatně“.

Výsledkem smlouvy mezi ČSR a SSSR z 29. června 1945 (Vaculík, 2002: 162) byla Podkarpatská Rus odtržena od ČSR a připojena k SSSR. Nutno podotknout, že v minulosti Sovětskému Svazu a jeho historickým předchůdcům nikdy nepatřila. Československo se tak paradoxně stalo jedinou vítěznou mocností druhé světové války, které bylo donuceno se vzdát části svého území ve prospěch další vítězné mocnosti. Podpisem zmíněné dohody mezi ČSR a SSSR (Šmigel, 2005: 30) se obyvatelstvo

Zakarpatské Ukrajiny stalo občany SSSR. Smlouva dále vytvořila podmínky (přesněji šlo o dodatek k smlouvě) pro zavedení institutu opce (právo na přesídlení a získání občanství druhého státu) i pro následující smlouvy týkající se výměny obyvatelstva.

4.2 Návrat volyňských Čechů a jeho spojitost se slovenskými migranty na Ukrajinu.

Reemigrace volyňských Čechů se uskutečnila na základě podpisu bilaterální dohody mezi Československem a Sovětským Svazem uzavřené 10. července 1946. Vláda volyňským krajanům garantovala získání práce. Dále byl volyňským Čechům přislíben podíl na nemovitém majetku v pohraničí zanechaném sudetoněmeckým obyvatelstvem (Čapka et al, 2005: 68).

Současně s nastolenou otázkou budoucího osudu Podkarpatské Rusi, se na setkání vládních zástupitelů ČSR a SSSR 21. června 1945 začalo předběžně rokovat o podmínkách reemigrace volyňských Čechů do Československa. Část volyňských Čechů se v té době již na území ČSR nacházela (Nosková, 1999). Šlo o členy 1. československého armádního sboru RA, v jehož čele stál generál Ludvík Svoboda. Ústy budoucího prezidenta ČSR Svobody, byla potencionálním rekrutům při budování československé osvobozené armády, přislíbena možnost přesídlit do ČSR a získat Československé státní občanství (tj. opce). Vládní instituce ČSR byly pod velkým tlakem volyňských vojáků - jejich rodiny byly stále na Ukrajině. Ve snaze o co nejrychlejší vyřešení nejisté situace rodinných příslušníků 1. československého armádního sboru, přijímala ČSR pozměňovací návrhy SSSR k připravované smlouvě téměř bez výhrad (Vaculík, 1993: 41-42).

Sovětský Svaz se obecně stavil k přesunu volyňských Čechů neochotně. SSSR doufal, že kombinace nedostatku času, zdlouhavé a neefektivní komunikace mezi pověřenými institucemi obou zemí a těžko překonatelného terénu bude mít za následek malý počet žádostí o

přiznání opce a práva přesídlení. Tehdejší československá vláda pojala celou volyňskou akci jako součást politického boje jak s domácími komunistickými oponenty, tak i s jejich ideologickým mecenášem v Moskvě, který rozhodnou nejbližší volby (Nosková, 1999: 42) .

Do poněkud jiného světla staví toto tvrzení již zmiňované události v Podkarpátí a severovýchodním Slovensku a hlavně Sovětskou stranou vznesená podmínka pro vyjádření souhlasu s celou přesídlovací akcí. SSSR podmínil svůj souhlas k právu opce a přesídlení volyňských Čechů do Československa obdobným postojem vlády ČSR k otázce přiznání práva opce a možnosti přesídlit do SSSR československým občanům ruské, ukrajinské a běloruské národnosti (Šmigel, 2005: 37).

Připomeňme, že UNRP stylizující se do role mluvčího všech Rusínů/Ukrajinců/Rusů měla za cíl připojení převážné části severovýchodního Slovenska k USSR. Československé státní instituce na separatistické tendence UNRP nezapomněli, byť organizace po několika měsících přihlásila ke Košickému vládnímu programu. ČSR využila postavení UNRP jako „generálního mluvčího vůle rusínského lidu“, aby se tak mohla zbavit (z pohledu vládních institucí) etnicky těžko klasifikovatelných Rusínů/Ukrajinců/Rusů obývajících nejvýchodnější regiony republiky se (Šutaj, 2006: 57). Podpisem druhé opční dohody se z 10. července 1946 v krátkém čase, vláda ČSR naznačovala, že vizi etnicky homogenního Československa, jako státu Čechů a Slováků je ochotna věnovat značné úsilí. ČSR sledující své státní zájmy se v rámci uzavřených opčních dohod s SSSR naskytla příležitost, jak vyřešit tzv. ukrajinskou otázku na severovýchodním Slovensku (Šmigel, 2005: 35).

Samotná přesídlovací akce se odehrávala od února do května roku 1947. Možnost opce pro československé státní občanství a Sovětským Svazem vystavené povolení k návratu do Československa dostalo od československo-sovětské komise 34 122 volyňských Čechů (Nosková, 1999: 43-45). Migraci do ČSR uskutečnilo 33.077 volyňských krajanů.

Nutno podotknout, že povolení získaly rodiny, kde otec dokázal úřadům svou českou národnost (Šmigel, 2005: 122).

V kontrastu k velmi podrobně zmapované reemigraci volyňských Čechů se jeví oficiální údaje o československých občanech ruské, ukrajinské, či běloruské národnosti, optujících pro sovětské státní občanství a přesídlení do SSSR. Sovětské zdroje uvádí, že do SSSR migrovalo na 438 osob. V protokolu k celkovým výsledkům opce je uvedeno 8.556 osob (Šmigel, 2005: 122). Závěrečná zpráva Ministerstva Vnitra se zmiňuje o 8.432 migrantech, další prameny uvádějí 4.857 lidí (Nosková, 1995: 45). Vaculík (2009: 330) mluví o 8.556 optantech.

Nesrovnalosti v oficiálních zdrojích ČSR a SSSR nepřispívají k věrohodnosti státních institucí, které byly pověřeny organizací oboustranných přesunů obyvatelstva na základě obsahu opční smlouvy (Bartošík, 2010). Na konci roku 1946 byly zmíněné úřady zcela v rukou komunistické strany (Nosková, 1999). Smíšené komise uskutečňující v praxi opční dohodu musely zcela vědomě manipulovat s národností/etnicitou přesídlenců mířících do Sovětského Svazu. Je velmi pravděpodobné, se tak dělo s tichým souhlasem angažovaných institucí ČSR, (Bartošík, 2010). Vláda ČSR označila daný proces jako opci (založené na svobodném rozhodnutí) a přesídlení. Ve skutečnosti se jednalo o proces výměny (nedobrovolný), na základě státem připsané etnicity) obyvatelstva. Československo bylo ochotno ignorovat činnost sovětských repatriačních důstojníků na etnicky problémovém území severovýchodního Slovenska a fakticky tak obětovat místní obyvatelstvo ve prospěch volyňských Čechů mířících do ČSR (Šmigel, 2005: 128-129).

4.3 Rusínské obyvatelstvo na východním Slovensku

Ve veřejné debatě prohlásilo UNRP část obyvatel severovýchodního Slovenska (Rusíny) za Ukrajince. Nedá se říci, že v poválečném Československu došlo k rekonceptualizaci etnické definice

Rusínů. Administrativa První republiky označovala Rusínské obyvatelstvo za Ukrajince, jejich jazyk za maloruský. Rusínská inteligence se nehodlala s přístupem Prahy smířit. Mezi oběma oponenty se rozhořel dlouhotrvající spor o obsah národní identity Rusínů a jejich kulturní orientaci (Šmigel, 2005: 46). Hledání „esence/í“ Rusínské identity trvá víceméně do dnes (viz Magocsi, 1996).

Novinkou však bylo, že etnická kategorie Rusínů byla oficiálně zproblematizována organizací stavící se (alespoň naoko) do role ochránce zájmů ukrajinského (tj. rusínského) etnika. Veřejná aktivita UNRP přispěla velkou měrou k realizaci československých státních zájmů směřujících k vizi národnostně jednotného státu dvou majoritních národů. Jednotlivci, nebo i větší skupiny mohli být státní mocí nebo majoritní etnickou skupinou Slováků definováni jako Ukrajinci.

Jinými slovy, zastupitelské instituce ČSR z ryze účelových důvodů přistoupily, na politickou hru UNRP. Z perspektivy opční dohody mezi ČSR a SSSR z 10. července 1946 šlo nyní o kategorii obyvatel, naplňující jednu z podmínek pro přiznání práva optovat pro sovětské státní občanství a přesídlení do Sovětského Svazu, garantovaném československým státním občanům ruské, ukrajinské, nebo běloruské národnosti. Pro sovětské agitátory operující na východním Slovensku se stali cílovou populací. Dotyční lidé byli vydáni doslova na milost repatriačním důstojníkům RA.

Probíhající spor o definici rusínského/ukrajinského etnika situovaného na východním Slovensku, do kterého se mimo tradičních oponentů z doby První republiky vmísila i UNRP, byl z perspektivy mlčící rusínské většiny vnímán spíše nelibě. Vojenské úspěchy Rudé Armády, působily na východoslovenské Rusíny (RA byla ztotožňována s ruskou armádou) velmi silně. Obyčejní lidé na rozdíl od intelektuálů, často zaměňovali pojmy rusínský a ruský (Šmigel, 2005: 47). Slovenští Rusíni se považovali za ruské lidi ruské víry, kteří mluví rusky (Kruško, 2005:

275). Vaculík (2009: 332) zdůrazňuje, že Rusíni/Rusňáci/Rusové odmítali být označováni jako Ukrajinci.

Paul Robert Magoti (1996: 9), americký historik rusínského původu, tvrdí, že Rusíni se pouze cítili být Rusy. A co více, nikdy se Rusy nemohli a nemůžou stát. Rusíny a Rusy nespojují žádné vazby, protože se zde žádné nenachází.

Nicméně velmi vřelý vztah ke všemu ruskému nebyl přímo spojen s tendencí přesídlit do SSSR. Po prohlášení československého vládního zmocněnce dr. Okáliho se nesouhlas obyčejných Rusínů změnil doslova v paniku. Okáli na první konferenci Antifašistické fronty Slovanů v Maďarsku v červenci roku 1946 prohlásil, že ČSR vede jednání s SSSR ve věci výměny (tedy nedobrovolného přesídlení) Ukrajinců z východního Slovenska za Čechy a Slováky z Ukrajiny. Tento projev se rozšířil do všech obcí s rusínským obyvatelstvem. Nevhodně načasovaný výrok dr. Okáliho posléze dementoval místopředseda vlády Viliam Široký, který ho označil za nepravdivý a neopodstatněný. UNRP, snažící se zmírnit obavy slovenských Rusínů, prohlásilo prostřednictvím předsedy Vasila Karamana, že o žádném přesídlení se nejedná. Ve skutečnosti byla UNRP s bilaterálními rozhovory mezi ČSR a SSSR obeznámena - na začátku března 1946 požádala československou vládu o přizvání k rozhovorům (Vaculík, 2009: 329-330) .

Nejistota slovenských Rusínů a podezřívavost vůči oficiálním stanoviskům československé vlády byly znovu oživeny 2. ledna 1947. MV nařídilo povinný soupis všech osob ruské, ukrajinské, nebo běloruské národnosti na území Slovenska a ten byl, spolu se statistickými daty za posledních deset let, předán institucím zodpovědným za soupis optantů pro SSSR. Záměrem bylo dostat příslušné občany do hledáčku československo-sovětských komisí pro přesídlení. Podle hlášení některých ONV docházelo na Slovensku ke změně národní orientace občanů. Kvůli obavám z nucené migrace se obyvatelstvo v převážně rusínských vesnicích začalo ve velkém množství, hlásit ke slovenské

národnosti. Stalo se tak během příprav na přesídlení československých občanů do SSSR. Velmi důležitým aspektem těchto etnických redefinicí, který doslova změnil osud mnoha lidí, byla z pohledu státních orgánů ČSR proklamovaná náboženská víra. Rusínské/Ukrajinské obyvatelstvo na východním Slovensku se hlásilo převážně k řecko-katolické církvi (Šmigel, 2005: 82-84).

Národnost můžeme považovat za státem rozpoznanou a schválenou etnicitu (tj. je možné se k ní přihlásit). Každý stát (Bauman, 1999) má svoje pravidla pro schválení konkrétní národnosti. Přiznání konkrétní národnosti subjektu je založeno na ověřitelném původu a příbuzenství, tj. na identifikačním znaku, který vypadá přirozeně a autenticky. Pojem sice postrádá dynamiku konceptu etnicity a implikuje dojem sociální strukturou zakonzervované etnické klasifikace. Na druhou stranu jeho statická povaha je pravděpodobně nutnou podmínkou pro přiznání jistých občanských práv. Národnostní kategorie vyhýbající se pevné definici by měla za následek problematickou institucionální garanci těchto práv. Oficiálně ověřitelná národnost může působit i jako ochrana před zájmy cizích státních celků, v tomto případě před činností sovětských agitátorů a československých přesídlovacích úředníků.

Na rozdíl od víry, národnost nebyla v úředních soupisech obyvatel často uváděna (viz příloha č.1). Dokonce ani v matričních záznamech. V mnoha případech se ani nezaváděla do listiny o státním občanství a dalších osobních dokumentů. Proklamovaná a snadno ověřitelná religiozita (byla např. uvedena v matričním listě, mravnostním listě) sloužila jako hlavní konstituční znak při identifikaci slovenských „Ukrajinců“ (Kruško, 2005: 205).

Šmigel (2005: 51) sice explicitně nemluví o významu Rusínské religiozity pro vytvoření etnické kategorie slovenských Ukrajinců, ale bez toho aby se pouštěl hlouběji do teoretizování o etnické identifikaci, vyjadřuje názor, že nedořešenost národní příslušnosti a problémy spojené s klasifikací rusínského etnika vedly k následné klasifikaci etnika

jako součástí jedné z kategorií osob identifikovaných opční dohodou z 10. července 1946 - Ukrajinci nebo Rusové.

V rámci Barthova (1969) přístupu k etnicitě, lze z perspektivy státních úřadů a nerusínského obyvatelstva považovat příslušnost k Řecko-Katolické církvi, za sociálně významný atribut rusínského/ukrajinského etnika definující členství jedince v etnické skupině, přičemž jde o jeden z mnoha kulturně specifických znaků (dále např. jazyk, oděv, strava). Nutno připomenout, že otázka přiznání některému z mnoha unikátních znaků objektivní (tj. význam hlavního rozlišovacího faktoru) platnost vychází ze subjektivních předpokladů vnějších subjektů/skupin, které se snaží konkrétní skupinu klasifikovat

Rusínské obyvatelstvo se dostalo do těžké pozice, strach z nuceného přesídlení do Sovětského Svazu je vedl k nové strategii, počali se identifikovat jako Slováci. Problémem bylo, že o věrohodnosti této „nové sebeidentifikace“ rozhodovali většinou stejní úředníci, jako v případě Ministerstvem Vnitra nařízeného soupisu všech osob ruské, ukrajinské, nebo běloruské národnosti na území Slovenska. Vyjednávání o nové etnické definici probíhalo mezi „ukrajinsky“ označovaným subjektem a označujícím představitelem státní moci. Hacking (2002: 297-298) nazývá zmíněný proces efektem smyčky (*looping effect*). Nejde o nic jiného než o aktuálnější formu teorie labellingu. Vnější klasifikace dané skupiny lidí pod nálepkou Ukrajinců je základním kritériem pro uplatnění státní politiky vůči klasifikovaným. V našem případě, lze za aplikovanou státní politiku vůči rusínsko/ukrajinskému etniku, považovat podporu vyjádřenou (viz nucený soupis obyvatelstva z 2. ledna 1946) československými správními orgány projevující se v postoupení údajů o obyvatelstvu na východním Slovensku přesídleneckým komisím. Samotný proces vnější klasifikace Hacking (2002: 279) sice lidi definuje, ale takto definovaní lidé se dále snaží danou klasifikaci změnit. Označení lidé se snaží v rámci vyjednávání o situační a relační definici pozměnit své chování tak, aby nesplňovali podmínky pro vnější klasifikaci definující je jako Ukrajince (Eriksen, 2007).

Z hlediska státních institucí ČSR nesplňovalo jednání subjektu podmínky pro aplikovanou klasifikaci řadící ho do kategorie Ukrajinců, a proto dochází k samotné změně klasifikace. Novým etnicky klasifikačním znakem se stala rusínsko - ukrajinská religiozita, která velmi přesně sleduje „etnické hranice“ mezi rusínským a nerusínským obyvatelstvem východního Slovenska.

Je velmi pravděpodobné, že identifikace Rusínského obyvatelstva státními úředníky byla již za První republiky neoficiálně založená právě na dokumenty ověřitelné religiozitě. Oficiálně nebyla rusínská národnost evidována, což mělo v kontextu propagandy a polonásilné agitace ve prospěch přesídlení do SSSR zásadní dopad na status Rusínů coby československých (ne)občanů. A jak jsme uvedli v předchozích kapitolách, vláda ČSR sledující své vlastní zájmy, neměla přílišný zájem o přítomnost jiných etnik v poválečné republice než Čechů a Slováků. Rusínská národnost v Československu byla, na základě symbolické etnické genocidy roku 1945 v Sovětském Svazu, (Šmigel, 2005: 49) zrušena počátkem padesátých let ve prospěch ukrajinské národnosti. Každý kdo se hlásil k Rusínské identitě, byl oficiálními místy označován za člověka s nízkým národním (ukrajinským) vědomím, reakční živel, eventuálně i za tolik obávaného nepřítele lidu. Skutečný záměr, který měla ČSR se slovenskými Rusíny, se mimo výše zmíněné skutečnosti, projevoval i přinejmenším v podivném postoji československých správních orgánů k (polo)násilné formě sovětské agitace mezi (pseudo)ukrajinským obyvatelstvem východního Slovenska.

5 PŘESÍDLENÍ DO SSSR

5.1 Agitace

S blížícím se podpisem o bilaterální dohody z 10. června 1946 aktivita sovětských propagátorů na Slovensku narůstala. Kontaktní agitační činnost byla masivně podporována Místními národními výbory. Veřejně přístupná místa byla zahlcena motivačními letáky a informačními

vyhláškami v ruském, ukrajinském a slovenském jazyce. Propagandistická akce se neomezovala pouze na východní Slovensko, byť zde byla nejintenzivnější, ale zasáhla i etnicky homogenní (slovenské) obce na středním Slovensku. Agitace se zaměřovala především na ekonomické výhody plynoucí z opce pro občanství SSSR. Významový obsah právního institutu opce a z něj plynoucí důsledky, (tj. zřeknutí se československého státního občanství a de facto právní ochrany ČSR) po podepsání žádosti o přesídlení do USSR obyčejným lidem zcela unikali (Šmigel, 2005: 92-94) .

Propaganda se zaměřovala na věci, které chtěl rolník žijící v kraji zdevastovaném válkou slyšet. Slibovali prosperitu v spravedlivé zemi sovětů, skvělou budoucnost, dostatek a neomezené možnosti, půdu práci, a příbytky po volyňských Češích, možnost sebrat si sebou polní náčiní a vlastní dobytek. Slibovali, že v případě nespokojenosti jim sovětské úřady garantují návrat zpět do ČSR (Konečný, 2002: 35).

(Helena H): *„My jsme přijeli (Ribovičovi) přijeli do Ruska spolu v na začátku roku 1947. Do vesnice (Český Straklov) přijeli nějakí úředníci a začali lanařit lidi k vystěhování do Ruska (SZ Ukrajina – rajón Dubno)... .. My jsme (Matka a mladší dvě sestry) jeli, protože matka byla čerstvá vdova a jí naslibovali, jak se bude mít dobře a že se o ní stát postará“.*

Východoslovenské obyvatelstvo dostávalo na své otázky uspokojujivé odpovědi. Nicméně jejich návrh, aby byly podmínky života na Ukrajině ověřeny prostřednictvím vyslaných zástupců z každé obce, se u agitátorů neseťkal s kladnou odpovědí. Pokud se chtěli rolníci přesvědčit o skutečně zářném životě na Ukrajině, museli na „obhlídku“ vyjet s celými rodinami (Nosková, 2005: 230).

Optanti si často neuvědomovali osudovost rozhodnutí učiněného ve prospěch přesídlení do USSR. Rozhodnutí, které v budoucnu bude téměř nemožné změnit. Na níže uvedeném příkladě je patrné, že někteří z migrantů a celé rodiny potažmo, byli zvyklí pracovat sezónně, či po několik let v cizině. Lidé se nerozhodovali samostatně. Jednání

samotných subjektů, nebo i celých rodin bylo zvažováno na základě jednání ostatních (Šmigel, 2005: 95).

Štefan: „No, predstavovali si, jakó, Ameriká, bo predtím jakó, pro... ee... rodiče, řekněme tomu dědový, či otec dědá, jezdil ze Slovenská do Ameriký, tam dělal na eee v dolech, no a vydělával peníze a přišel, tak kupoval nějaký lesy á pozemký. Tak á vymysleli, že tam bude jakó děda tám, či praděda byl v Americe. Do Ameriky by měli, nějak, peníze, či za cò, tak nabídli jim, mysleli, že to je druhá Ameriká.“

Štefan: „...já pochopil, to byla nějaká agit, ahit...“

Tazatel: „Agitace“

Š: „Áno! Že tam byli, krásná zém, za prvé, všechno. Jako ráj. No á lidi se toho chytli, nějak jak si slyšel, tak jeden soused, druhý, a už se přidali další.“

V komunikaci a sociální interakci obecně se projevuje aspekt moci. Některý ze subjektů disponuje větší vážností než jiný. Někomu lidé naslouchají více než druhému. Další úryvek je toho důkazem. Zastupitel oficiální moci - starosta vesnice, měl daleko menší vliv na jednání možných migrantů, než tzv. neformální názorový vůdci (Bartošík, 2010: 29). Sdělení přijímá adresant přímo ze zdroje, ale jeho další jednání reflektuje vliv lokálních názorových vůdců. Migrační jednání (Bartošík, 2010: 29) lokálně definované skupiny lidí je odrazem jednání názorových vůdců (Keller, 2004).

Anna: „starosta byl v úřadu teprve krátkou chvílí [tj. těsně po válce]. Byl to takovej jednodušší člověk, který starostou byl jenom kvůli tomu, že byl ve straně. Lidi se mu vyhýbali... pocházel z hodně chudý rodiny, a tak si do něj někdo občas kvůli tomu rejpnul, když začal s tou svojí propagandou... Na vesnici měli slovo jiní. Nejbohatší sedláci byli Michňovi, měli spoustu koní, krav, prasat a já nevím co ještě... Táta [Nikola Michňa] tvýho dědy [Josefa Michňy] byl ve vesnici hodně vážený... Takže když přijeli ti politrucci, tak se čekalo, co udělá Michňa. To zas můj táta Nikola [Compel] to byl takovej pánbičkář a strašně spravedlivej ... někdy až moc ..., když se na něco vybíraly peníze, tak to byl on, kterej držel kasu. Lidi mu říkali Svatý Nikola. No a za ním se taky chodilo, co dál“ (Bartošík, 2010: 28-29).

Optanti rozhodli o svém budoucím osudu v kontextu masivní celospolečenské propagandy, s kterou se střetávali na každém kroku. Od letáků a vyhlášek, přes aktuální informace objevující se v denním tisku po rozhlas. Státní instituce obou zemí zdůrazňovaly, že rozhodnutí pro přesídlení do SSSR musí být učiněno dobrovolně (Šmigel, 2005: 74). A právě z tohoto důvodu se můžeme v odborné literatuře setkat s názorem, že opce byla realizována na základě svobodného rozhodnutí optantů (Vaculík, 2009: 330). V tehdejší společenské atmosféře, kdy téměř veškeré sdělovací prostředky „masírovaly“ potencionální optanty každý den, lze o dobrovolném rozhodnutí mluvit stěží. S nově se vynořujícími zprávami (např. prohlášení Dr. Okáliho), přehodnocovali lidé často svoje prvotní rozhodnutí pro opci.

Nicméně v rovině neoficiální bylo ze strany sovětských agitátorů lidem často vyhrožováno. Jak uvidíme níže, u některých z optantů, byly výhrůžky od agitátorů provázeny podivnými náhodami. Helena H se dokonce zmiňuje o přímém nátlaku správních orgánů ČSR. Dále bylo optantům důrazně připomínáno, že kolektivizace se nevyhne ani ČSR. Agitátoři, na rozdíl od československých komunistů se o kolektivizaci a jejích majetkových důsledcích pro rolníky někdy zmiňovali. Pravděpodobně tak chtěli ve vybraných případech (kde sliby o prosperitě a krásném životě už nezabíraly) přesvědčit rusínské obyvatelstvo, že nemá cenu v ČSR zůstat kvůli svému majetku.

Anna M: „Táta s mámou se sice rozhodli pro přesídlení, ale pak si to rozmysleli. Už nechtěli na Ukrajinu. Táta mi pak později říkal, že když chtěl odvolat odjezd na Ukrajinu, tak mu to ty Agenti nedovolili (ti, kteří prováděli agitaci mezi lidem), řekli mu něco ve smyslu: „když nechceš jít předem, tak půjdeš zadem... V té době... táta rozšiřoval náš barák, přistavil několik místností... Někdo se nám pokusil podpálit barák, naštěstí to odnesli jenom ty nově přistavený (byli ze dřeva, slámy, vepřové krve?). Nevím, jestli to bylo kvůli tomu, že už jsme nechtěli jet... To si nejsem jistá.“

Helena H: „...Pořád vychvalovali, jak dobře se žije v Rusku... když nestačili řeči, tak začali lidem vyhrožovat, že půjdou tak jako tak. Až v Rusku jsem slyšela, že skřípali lidem prsty do dveří, když nechtěli jet... Dokonce nám přišlo z úřadu psaní, že musíme jet.“

Helena S: „...Můj táta hodně váhal, zda zůstat na Slovensku, nebo to jít zkusit do Straklova. Párkrát byli u nás doma a zkoušeli ho přemluvit. Co si pamatuju od bratrů... prý tátovi vyhrožovali, že mu stejně všechno seberou, když zůstane na Slovensku... Nakonec se teda rozhodl, že pojedeme“ (Bartošík, 2010: 30).

Přesídlující na Ukrajinu nebyli pouze slovenští Rusíni. Šlo o poměrně pestrou směs dále zahrnující obyvatele čistě slovenských obcí, Češi, Maďaři i Romové. Opce využili i lidé, kteří se jako Rusové nebo Ukrajinci „cítily“. Našli bychom zde členy komunistické strany dychtící po přesídlení do SSSR, kteří skutečně a zcela nekriticky věřili myšlence komunismu a hlavně věřili v sílu jejího garanta, Sovětského Svazu. Z pohledu vdov a neúplných rodin obecně, šlo o možnost jak se dostat z těžké životní situace. Někteří byli zlákáni vidinou majetku zanechaný volyňskými Čechy. (Smigel, 2005: 96). Vaculík (2009: 330) mluví o Ruských optantech, jako o sociálně slabé skupině lidí. Pohled Štefana Kruška (1997: 56-57) na nerusínské optanty je dle mého názoru nejbližší pravdě, když tvrdí, že blázni šli hledat štěstí a ti kteří cítili křivdu, spravedlnost.

Je důležité připomenout, že (Šmigel, 2005: 131) agitační činnost sovětských repatriačních důstojníků porušovala tehdejší, obecně platnou legislativu ČSR. Bez možnosti ověřit daná tvrzení agitátorů jde o zločin narušující vnitřní integritu suverénního státu Československa. Ve sbírce zákonů a nařízení ČSR smlouvu z 10. července 1946 umožňující agitační činnost představitelů druhého státu na území ČSR nenajdeme. Šlo o záměr nebo podivnou (kolikátou už) náhodu? Dle mého názoru, porušení zákona bylo ignorováno, byť z naprosto rozdílných příčin, všemi zastupitelskými orgány ČSR i SSSR.

Různorodá skupina lidí zahrnující rusínské i nerusínské přesídlence, vešla do dějin jako českoslovenští občané ruské, ukrajinské, nebo běloruské národnosti optujících pro sovětské státní občanství a možnost přesídlení do SSSR. Přesídlovací komise se často neobtěžovali s ověřováním osobních údajů. Všichni tito lidé se rozhodli, na základě přinejmenším kusých a lživých informací pro opci, naprosto si

neuvědomujíc její podstatu a následky, které jejich rozhodnutí ponese pro ně i jejich děti do budoucna. S důsledky svého jednání se optanti seznámili až v SSSR.

Helena H: *„...si pamatuju, jak mi na Ukrajině dospělí popisovali, jak nám v Rusku řekli, že teď jsme všichni Ukrajinci. Ty úředníci, samí komunisti říkali lidi... naši lidi jim skoro vůbec nerozuměli, takže občas ten úředník vyštl na našince třeba, jak se jmenuje a on na to řekl, copak? Těm úředníkům to stačilo a pak před lidma říkali těm, co to všechno zapisovali, zase další Copakovec... kolik jich ještě bude... zapiš to.“*

Repatriační důstojníci SSSR ve spolupráci se správními orgány ČSR a SSSR, využili jednání optantů nejen k de-etnizaci optujících Rusínů a vytvoření nové státem schválené etnické identity, ale i k položení základních stavebních kamenů pro zamítnutí rusínské národnosti a kultury obecně v prostoru sovětizované střední Evropy.

5.2 Cílový prostor - Dubnovský rajón

Realizace přesídlovací akce zahrnující „návrat“ volyňských Čechů do ČSR a migraci československých optantů na Ukrajinu, zahrnovala období od (Nosková, 1999: 45) konce ledna po květen 1947. Největší intenzity dosáhlo přesídlování během prvních měsíců roku 1947.

Průběh celého přesídlovacího procesu se rozhodně nedá označit za hladký. Vlaky s oběma skupinami přesídlenců (Vaculík, 2009: 330-331) čekaly ve stanicích Čop a Mukačevo i 30 hodin. Lidé byli nuceni absolvovat celou cestu v dobytčích vagoncích. Sovětští železničáři nebyli schopni přijímat vlaky jedoucí z ČSR, bez předchozího úplatku reoptantů. Záminkou (lživou) jim byl nedostatek lokomotiv. Špatná organizace se projevovala i v cílovém prostoru. Některé skupinky optantů byli z vlakového nádraží převáženi do vytipovaných vesnic v okolí až šest dnů. Transport nebyl předem naplánovaný. Používala se náhodná, aktuálně volná auta. Řidiči požadovali za jízdu často úplatek. V jednom

případě byli přesídlenci donuceni strávit čtyři dny na dvoře okresního sovětu. Volyňští Češi, které optanti na nádražích potkávali, je varovali před banderovci, kolchozy a obecně bídým životem na Ukrajině.

Anna: „... Na nádraží v Dubnu už na vlak čekaly zástupy lidí všeho možného věku, to si pamatuju dobře, i když mi v té době bylo šest let. Ti lidi stáli na jednom okraji nádraží, my jsme vystupovali zas na druhým ... bylo to divný, jen jsme na sebe tak koukali. U každý skupiny stálo pár Ukrajinců v bílých kožených kabátech, co to řídili. Hned jak jsme vystoupili, tak začli okamžitě nastupovat do vlaku ... Až po pár dnech jsme se dozvěděli od místních, že to byli Češi, po kterých nám zůstaly baráky, ve kterých jsme pak na Ukrajině žili ... ty baráky byly o dost lepší než ty ukrajinský zemljanky. Ve Straklově a okolí Dubna bylo ještě hodně Čechů, většina odjela až na jaře roku 1947 ...“
(Bartošík, 2010: 32)

Již během několikrát přerušované a zdlouhavé cesty měli optanti příležitost přesvědčit se o skutečné podobě vychvalovaného sovětského ráje a lehkého života na západní Ukrajině. Optanti se ocitli ve válkou zničené krajině, (Šmigel, 2005: 143) kde vládla chudoba, a největším problémem byl všudypřítomný hlad. Regionem bloudilo tisíce zmrzačených válečných veteránů a podvyživených lidí z měst v naději, že naleznou něco k snědku. Sovětští celníci (Kruško, 1997: 60-61) zabavovali přesídlencům drůbež a brambory z důvodu „nevyhovující agrární situace v USSR“. Vzhledem k tehdejší vyhocené sociální situaci obyvatelstva západní Ukrajiny lze takovému jednání porozumět. Katastrofální podmínky pro život, (Švankmajer et. al 1999: 415) zapříčiněné i extrémním suchem v roce 1946, byly příčinou úmrtí téměř jednoho miliónu lidí.

Š: „...Říkali že byla hrůza no. Byla jim špatně no. To byla doba po válce, tam a lidi byli tam taky, všelijaký nó, ale hodně bylo dobrých lidí, jakó, a vycházeli dobře, ale byli takový, že i svině jako všude. Jídlo ukradnú, něco mohli ukradnúť, á chtěli zastrašit, ňják víš (důraz)? To bylo všeliják, Ten má, ten prišiel

o všechno, jako po válce, tak, taky, chtěl no tak to sem slyšel. Ale že by našim něco ukradli. Hm. Říkali něco brambory, vezli sem.“

Helena H: *„Na cestu se už skoro nepamatuju, jen, že všude bylo hodně vojáků a, že nám (slovákům) kradli dobytek a brambory co jsme si vezli sebou. Máma (vdova) nám umřela těsně po příjezdu na zápal plic. Nikdo z úřadu se o nás tři (sestry byly mladší o 3-4 roky) malý děti nestaral. na Ukrajině byla velká bída zpočátku, pamatuju se, že jsme musely chodit samy pro dříví do lesa, několikrát za den abychom v zimě neumrzli. V Semidubách (vesnice nedaleko Dubna) nám ostatní taky moc nepomáhali, byli rádi, že sami mají co jíst... ale občas za náma přišla nějaká tetka s jídlem a tak, ale to bylo málokdy...musela jsem se starat o svoje mladší sestry“.*

Kolektivizace se na západní Ukrajině rozběhla až v roce 1948. Zakoupená půda a vybraný hospodářský majetek byl optantům zabaven. Na stavbu kolchozů se použilo zdivo zbořených chlévů a stájí, lidé museli ustát své hospodářská zvířata v kolchozu. Optimismus a nadšení bylo nahrazeno tvrdým dopadem do sovětské každodenní reality. Někteří se pokoušeli o návrat do ČSR, což bylo trestáno vězením i odsunem do sibiřských gulagů. Optanti se snažili získat povolení k návratu. Neúspěšně (Bartošík, 2010: 35-36).

Zdevastovaný region západní Ukrajiny byl až do začátku padesátých let svědkem pokračujícího boje mezi příslušníky Ukrajinské povstalecké armády a komunistickou mocí. UPA operovala hlavně pod rouškou tmy. Podnikala záškodnické a teroristické akce namířené proti zastupitelům regionální samosprávy a veřejně známým osobám s vazbami na oficiální vedení. Během těchto akcí zemřelo na 30000 sovětských vojáků a členů komunistické strany. V noci často navštěvovala místní obyvatele a někdy prosila, někdy požadovala jídlo, oblečení a další nezbytné věci. Akce namířené proti UPA se v stalinistickém duchu plošně dotkla celých vesnic, které byly označeny za „banderovské“. Čelní představitelé SSSR i místní zástupci (pocházející většinou z východní Ukrajiny a Ruska) mluvili o západní Ukrajině, jako o kraji Banderovců Atmosféra poválečných let na Ukrajině se nenesla jenom v rovině chudoby a hladu, ale i vražd a nucených

odsunů na Sibiř. Jako Damoklův meč visela nad celým regionem hrozba občanské války (Šmigel, 2005: 149-151).

ANNA M: V té době se po kraji pohybovali stále Banderovci... s nima člověk nevěděl na čem je. Někdy se prý chovali celkem slušně, ale někdy i zabíjeli, hlavně lidi ve straně. Stačilo, aby se rozneslo, že je dotyčný ve straně a pak se ten chudák bál vyjít z chalupy.... To si vzpomínám (z vyprávění rodičů), že chodili za tátou (banderovci), vždycky přišli v noci, zavázali tátovi oči, ten vzal kobyly a šel s nima někam do lesa. Netuším, co tam s nima dělal a ani si nepamatuju, že by nám to někdy řekl. Hlavně máma se bála, jestli se vůbec vrátí.

Aktivity UPA se většinou zaměřovali na místní vedení. Obyčejní lidé byli, pokud nějakým způsobem na sebe neupozornili, většinou ušetřeni. UPA se rekrutovala přímo z místních obyvatel. Nikdo si nemohl být zcela jistý, zda jeho sused, či přítel není příslušník Ukrajinské povstalecké armády.

Štefan: Jojo. Nášl se jeden, tam v Dohým poli, kde bydlil Jan Kriščuk tam oni všechny byli v Banderovcích, nó, my jich hodně se znali s našima rodičemi, ale s našimi rodičemi nikdo nic, normálka vycházeli! potom, sem byl bydlel v Doubicích, tam taky vyprávěli, nó...že, v noci přijdou ti, řekneme dava jimn sádlo, špek žrádlo, a byl sused tam, taky sme ho poznali, byl, měl kuklu ňákou, na hlavi, že by nepoznali, ho ale, ho poznali, že to, sused nó. ... bydlel, starý dědek už, na tu dobu byl starý pro mě a taky šedesát jako teď já, hm. No a vyprávěl lidí, že on měl manželku Češku.Nó, ta ženská se nasrála, ona znala tych Banderovci, říkala, co vy za Banderovcí! V noci jak, chodíte. Chodte ve dne, se postavte proti tym rusaku ve dne! No, to řekla, a stačilo. : No oni ji tam odvezli a kde sme bydleli, kde já bydlel, to toosumdesát až devadesát metrů studna hluboká, to tam, kdo jim se nelíbil, tak házeli, ty Banderovci.

Od padesátých let, i přes zahájenou kolektivizaci, se situace změnila k lepšímu. Podařilo se vybudovat křehkou politickou i ekonomickou stabilitu. Přesto, vztahy s místními obyvateli nebyli nejlepší. Ukrajinci často tvrdili, že optanti jim berou jejich zem a nazývali je Huculy (Šmigel, 2005: 150) .

Taťána: *„Nás brali jako kulaky! Jako, že jsme kulaci, že jsme potomci kulaků a, že vlastně spíš jako ne, nepř, nepřátelé socialismů á ta, tak dále. Víím, ži si mi ve škole... posmíváli, že jsem prej Huculka“.*

Huculové jsou etnografická skupina obývající převážně Zakarpatskou Ukrajinu, okrajově sídlí i na území dnešní Západní Ukrajiny. Ještě v poválečných letech se živilí převážně pastevectvím a těžbou dřeva (Kruško 2005). Význam pojmu Hucul je v ukrajinštině hanlivý, odkazuje na generalizovanou představu o jednoduchém a primitivním vesničanovi. Kroj Huculů velmi podobný každodennímu oděvu - sociálně významný faktor přispívající ke kategorizaci přistěhovalců pod zmíněnou etnickou nálepkou.

V dubenském rajónu. žily, spolu s Ukrajinci a převážně rusínskými optanty, skupiny Poláků i několik maďarských rodin. Ač bylo polské obyvatelstvo na západní Ukrajině tradiční minoritou, v tomto případě šlo o tzv. Lemky - polské Rusíny, kteří na základě téměř identických okolností jako slovenští Rusíni, přesídlili o několik měsíců dříve (Šmigel, 2005: 58-68).

Etnická rozmanitost regionu se projevovala hlavně v komunikaci. Na příklad v Českém Straklově byl všemi skupinami (mimo Ukrajinců) využívaný jazyk zvláštní směsicí slovenštiny, rusínských dialektů, polštiny a ukrajinštiny. V rodinách se mluvilo slovensky-rusínsky, v interakci s vnějším okolím „straklovskou mluvou“ nebo přinejlepším velmi nedokonalou ukrajinštinou. Děti optantů narozené na Ukrajině žili doslova mezi dvěma světy symbolických významů. Na rozdíl od svých starších příbuzných, mluvili ukrajinsky a posléze rusky velmi dobře, naopak měli problémy s rozhovorem vedeném ve slovenštině. Generační propast byla víceméně utvořena na základě odlišných jazykových dispozic (Bartošík, 2010: 38) .

T: „...pořád ee my jsme mluvili, jak jsem říkala, moje... ta starší generace, ta generace která se přistěhovala ze Slovenska, nikdy se nikdy se nenaučila ani psát (?) ukrajinsky. Ani mluvit čistě ukrajinsky, takže ty děti i rodiče, vlastně

většinu těch dětí, protože byli vychovávaný prarodiči tak jsme mluvili takovou různou směsicí. A á nejenom ukrajinštiný, byla tam samozřejmě ukrajinština a hodně východňárština“.

5.3 Návrat do Československa

Neúnavná snaha vrátit se zpět do Československa začala nést ovoce až v polovině padesátých let. Očividně ve spojitosti se Stalinovou smrtí v roce 1953 a celkově relativním uvolněním v sovětské společnosti. SSSR. Od konce čtyřicátých let, směřovali optanti svoje žádosti nejprve na slovenské ONV. ONV žádosti buď naprosto ignorovali, nebo směřovali optanty na příslušné orgány SSSR, které z očividných důvodů, povolení k návratu do ČSR optantům nevydaly. Přibližně od roku 1955 vyhovovala sovětská strana pouze jednotlivým případům a to jenom v situaci, kdy se příbuzní zavázali zajistit optantům bydlení a práci (Šmigel, 2005: 167-171).

I některé ONV na Slovensku se aktivně zapojili a pomohli optantům se získáním potřebných dokumentů. Nutno podotknout, že šlo spíše ojedinělé případy. Navíc příbuzní často optantům práci ani ubytování zajisti, nemohli. Reagovali tak spíše na intenzivní žádosti svých příbuzných na Ukrajině, které nemohli jen tak nechat nevyslyšeny, přičemž jejich osobní motivace a cíle nebyly vždy v prospěch optantů. V mnoha případech chladný postoj místních Slováků, někdejších sousedů, příbuzných a přátel byl většinou důsledkem strachu z možného majetkového vyrovnání. Optanty zanechaný majetek na Slovensku získali příbuzní, nebo stát, který ho dále redistribuoval dle často pochybných kritérií.

Anna M: „Manželova rodina dostala povolení k přesídlení zpět na Slovensko do Jakuban, kde měli příbuzné (Vargovi) V dokumentech jsem měla ukrajinskou národnost. Nové dokumenty jsem dostala až na Slovensku po 3-5 letech (stejně jak manžel). Do té doby bylo těžké si sehnat práci byt. Vzpomínám si, že na začátku 80. let jsme byli v Jakubanech na pohřbu tety, a byl tam takovej úředník, co pocházel přímo z Jakuban, a ten na nás: co tady děláte? Tady pro

Vás není místo! No to manžela a mýho tátu málem klekla... moc nechybělo a pustili by se do něj... Pak mi táta říkal, že spousta krajanů, co se chtěli vrátit do vlasti narazili na tohohle úředníka, který jim neschválil žádosti, a oni pak měli problémy se do vlasti vůbec dostat.“

Neuspokojivá socioekonomická situace v kombinaci s nedořešenými problémy státního občanství a neuspokojivým přijetím na východním Slovensku znemožňovala reoptantům inkluzi do slovenské společnosti (Bartošík, 2005: 171). Do roku 1968 Šmigel, se v ČSSR nacházelo 8035 slovenských optantů, z toho na Slovensku více než 7000 osob (2005: 171).

Anna M: „V Jakubanech a okolí nebyla žádná práce, tak jsme odjeli za manželovým bratrem do Chodova u Karlových Varů, to bylo v sedmdesátých letech. S manželovým bratrem jsme pracovali na zemědělském statku, který vedl jeden volyňský Čech... nevím jak se jmenoval... ale vím, že se to snažil tajit (tj. že je VČ), a že byl původně voják z války (že by člen „žateckého“ volyňského oddílu?). Na tom statku pracovalo víc Volyňáků a taky pár našich krajanů co taky utekli z Ukrajiny, ale ty jsem neznala, akorát vím, že byli z vesnic a měst co byli v okolí Dubna. Nakonec jsme skončili s manželem v Neratovicích, protože jsme od Compelů slyšeli o Spolaně v Neratovicích, která nabízela zaměstnancům byty a slušný plat (první polovina 70. let.) Můžu říct, že Češi se k nám chovali daleko líp, než naši vlastní krajaní a příbuzní z Jakuban.“

Díky získaným kontaktům na volyňské Čechy bylo pro mnoho reoptantů snažší najít bydlení a práci v Čechách (viz Bartošík, 2010: 42). V odborné literatuře (Kruško 2002, Šmigel 2005, Vaculík 2009) je pozornost věnována pouze těm z reoptantů, kteří se vrátili zpět na Slovensko. Nelze tvrdit, že by zmínění autoři neměli znalost o druhé skupině žijící v Čechách čítající bezmála tisíc lidí. Nicméně osudu „Ruských optantů“ nesituovaných na Slovensku nebyl věnován profesní zájem.

6 ETNOGRAFICKÁ ČÁST

Dosud jsme na problematiku sebe/identifikace nahlíželi primárně z hlediska společenských institucí utvářejících kontext, v kterém jedinec vybírá z několika eventuálních způsobů jednání. V předešlých kapitolách popisujících historický kontext přesídlení a etnickou klasifikaci, jsme při analýze těchto procesů, vycházeli z již dané existence sociální struktury utvářející soubor alternativních způsobů jednání v konkrétní situaci. Z příkladu migrace tzv. „ruských optantů“ vyplývá, že sociální instituce a organizace nabízí aktérovi pouze takové podoby jednání, která nejsou zásadně v rozporu s logikou sociální struktury.

V této kapitole se obrátíme přímo k subjektu a jeho identifikační strategii. Svoji pozornost zaměříme na analýzu interview. Do centra dění postavíme kreativně nadaný subjekt, který v opozici vůči nejrůznějším vnějším tlakům a klasifikacím, usiluje o přivlastnění si práva na sebe/identifikaci projevující se ve vyprávění. Jinými slovy, makroperspektivu vyměníme za mikroperspektivu přičemž cíl zůstává stejný ■ , Z takto definované výchozí pozice přistoupíme k narativní analýze vybraných sekvencí rozhovoru. Rád bych podotknul, že níže uvedenou analýzou nevznáším nárok na objektivní status prezentovaných tvrzení. Jejím účelem je zachytit aktéra „*in flagranti*“ tj. při procesu sebeidentifikace a vymezování se vůči v rozhovoru přítomným či nepřítomným protivníkům.

6.1 Informátoři

6.1.1 Taťána

Taťána se narodila v roce 1960 v ukrajinském Dubně. Má dva mladší sourozence, Natašu a Sergeje. Rodina Taťány přesídlila v roce 1976 z ukrajinského Dubna do Neratovic (Bartošík, 2010: 42-47). Interview bylo provedeno v bytě respondenta. Jedná se o ženu (51), aktuálně v invalidním důchodě. Disponuje titulem inženýra. Více jak 21 let

pracovala na pozici zástupce ředitele bankovní pobočky v Neratovicích. V současnosti se potýká s vleklými zdravotními problémy, byl jí přiznán třetí stupeň invalidity. V invalidním důchodu je šestým rokem, trpí částečnou izolací od okolí, přátel z práce. Kontakty jsou v drtivém množství případů omezeny na nejbližší příbuzné, kteří Taťáně pomáhají v její nelehké životní situaci. V době rozhovoru měla Taťána chřipkou. Při interview seděl tazatel blízko respondentovy postele. Badatel poskytl Taťáně možnost se ponořit do vzpomínek na události dávno minulé a ohodnotit jejich vliv na aktuální sebehodnocení. Aspoň na chvíli tak mohla uniknout z neradostné každodenní reality, a co více, třeba i načerpat sílu do budoucna. Svoji pozornost zaměříme nejprve na nejproblematictější fázi jejího života, samotné přesídlení do Čech, v jehož rámci dochází k reflexi jak života na Ukrajině, tak i v Československu. Informátor se cyklicky pohybuje z přítomnosti do minulosti.

Tazatel: „Jak bys zhodnotila vztah těch místních sovětských úřadů k přistěhovalým Slovákům?“ 00: 10: 25-6

Taťána: „Já sem měla v hlavě takový zmatek (v období, kdy žila na Ukrajině), protože věděla sem, že rodiče pocházej a moje prarodiče ze Slovenska a přád sem nechápala, proč jsou Ukrajinci nebo vedený jako, že jsou Ukrajinec, nebo proč já sem Ukrajinka. Aaa mámá moji rodiče mi to vysvětlovali, že když se přistěhovali tak boli jim vodezd, vzal, vzaly doklady a na tych Sošovjet a všichni prostě dostali, razítka, že jsou Ukrajinci a co se... takže z hlediska, z hlediska těch úřadů, my jsme byli, jakoby ee formálně Ukrajinci“.

Národnost optantů se stala objektivním faktorem a jako s takovým bylo (např. smlouva z 10. července 1946 umožňující opci československým občanům ukrajinské národnosti) a v některých případech stále je (stačí se podívat do zmíněné literatury k tématu rusínských přesídlenců na Ukrajinu) zacházeno. V rámci vymezování etnických hranic se v opozici vůči ukrajinské majoritě definuje jako Slovenka, důležitou roli faktoru definujícího etnickou kategorii Slováků na Ukrajině hraje náboženství a odkaz na původ. Hned v další části ovšem

přiznává, že si sama nebyla svoji proklamovanou identifikací (na veřejnosti) jistá. Jde o klasický příklad situačně definované etnicity, jejíž hranice jsou vymezené hranice pouze v rámci vztahu k přítomné opozici.

Tazatel: *„Hm. Jaká první věc tě napadne, kdybych řekl život na Ukrajině?“*
00: 33: 32-5

Taťána: *...„období pubertý a takzvaných prvních lásék a střední školá a můžu vám říct, že se mi jako dyž rodiče už dlouho usilovali moji prarodiče vrátit se zpátky to bylo velice komplikovaný a dyž to konečně vyšlo tak to j, ee mě se nechtělo! Já jsem nechtěla, nechtěla jsem se stěhovat e, takzvaně do Čech protože pro mě tobylo cízí! Já už měla ty kořený ee už na tý Ukrajině a už jsem byla, strašně jsem byla pyšná na svůj původ a nik, jako co sem mě provokovala i úřady i ve škole a dycky jsem se hlásila k tomu, že nejsem Ukrajinka, ale jsem Slovenka, respektovala jsem náboženství svých rodičů i svých teda prarodičů a předků a a co se týče úřadů, tak je mi hrozně líto, že jsme byli tak potlačováni myslím z hlediska naší, naší kultury a našeho jazyka, že se nám nedali ani možnost, ani na tý základní škole“.*

Taťána popisuje násilné zpřetrhání sociálních vazeb. Zmiňuje se o „naší kultuře a jazyku“ v opozici vůči přístupu správních orgánů. Následuje odkaz na represivní akce sovětských úřadů, které na institucionální rovině a bez ohledu aktérskou sebeidentifikaci, legitimizovaly danou etnickou klasifikaci optantů. Legitimizace poskytuje institucionálnímu řádu a jeho objektivizovaným významům kognitivní hodnotu a normativní status. Legitimizací zakotvené sociální instituce produkují i konkrétní vědění. (Berger, Luckmann 1999: 93). A jak všichni víme, v každém sociálním systému lze jen velmi těžko oddělit vědění od moci.

Právě sebeidentifikace Taťány jako Slovenky byla v kontextu českého prostředí silně relativizována. Pokud srovnáme aktuální a dva roky starou výpověď, jsou zde patrné rozdíly. V novější verzi není popisované stigma, jež můžeme v tomto případě definovat jako silně diskreditující znak určitého etnika, (Goffman, 2003) tak detailní. Opakující se témata mohou mít dvojí příčinu. Za prvé, z respondenta se stává tzv.

„profesionální informátor“ - aktér tuší, jaká témata jsou pro výzkumníka zásadní a proto se k nim neustále vrací. Informátor tak může činit v dobré víře, že tímto konáním ulehčuje výzkumníkovi (a převážně sobě) práci a čas. Za druhé, opakující se téma může být skutečně ústředním tématem ustanovující strukturu a obsah celého vyprávění.

Tatána: „V době přesídlení do Československa mi chyběl rok do maturity. V Čechách jsem nastoupila do devátý třídy v Neratovicích, bylo mi 17. To bylo kvůli tomu, že jsem skoro vůbec neuměla česky. Byl to pro mě šok [nastoupení do deváté třídy], připadala jsem si jako v pomocný škole. Učitelé mě nechávali na pokoji, byla jsem tady jenom půl roku, takže mi na konci roku nedali ani vysvědčení. Spolužáci mě nepřijali špatně, nemůžu si stěžovat... na Ukrajině se hodně nosili adidasky (mikiny) a jako holky jsme se na český poměry hodně malovaly... holky (v Čechách) mě jednou jemně upozornily, že takhle se tady chodí jenom na tělocvik, a že v Česku se holky moc nemalují. Fakt jsem se styděla, že mně poučovaly tak mladý holky. Moc kamarádů jsem neměla, byla jsem deprimovaná. Nechala jsem celý svůj dosavadní život na Ukrajině a tady jsem ležela jenom v knížkách. Po devítce jsem... si podala přihlášku na gymnázium na Mělníku... Na gymplu to bylo pro mě ze začátku příšerný, spolužáci se mi posmívali, kvůli tomu že jsem Rusanda a kvůli oblečení. Pamatuju si na první den, kdy mě třídní postavila před celou třídu, abych se představila, bylo to hrozný, nedokázala jsem ze sebe vypravit jediný slovo, jen jsem tam křečovitě stála a modlila se, ať už si můžu jít sednout. Ztratila jsem veškerou sebedůvěru a začala jsem koktat, kolikrát při zkoušení jsem třeba věděla odpověď, ale nebyla jsem ji schopná ze sebe dostat. Po prvním ročníku to bylo lepší, dala jsem se trochu dohromady a našla si i kamarádku (Bartošík, 2010: 48-49).“

Tatána: ... „považuju Čechy za takovou opravdu uzavřenou komunitu, která nerádá, přijímá, nebo nerada nebo... Není tak otevřená pro, cizince jak bych třeba řekla na Slovensku nebo třeba v Polsku.“ 00: 53: 48-9

Tazatel: „Mluvíš ze své vlastní zkušenosti?“ 00: 53: 51-7

Taťána: „Už i na škole sem, teda na české škole, škole samozřejmě. Když jsem nastoupila na ee. Zopakovala jsem si střední, ale s tím, že ta čeština to mě teda, to byl problém... jinak na gymnázium tak...sem měla nálepku samozřejmě, že jsem Ruska, pochopitelně, takže na mě ukazovali prstem, tak jako s nima, nemluvila sem, nemluvila sem český, ale ta nevráživost tam jako cítila jsem tu nevráživost... i v práci! Už po toliká létech. Ze začátků samozřejmě porád ee ne nepořádala, potají na mě ukazovali i doma, že prostě ta Ukrajinka, nebo ta Ruská a... ze začátků jsem se bránila, že nejsem žádná Ukrajinká ani Ruská v žádném případě, pak už jsem to nechala být. Ale ta nevrá, nevráživost e tam cítit... když vám je šestnáct lét nebo když jdete do práce to není to nic příjemnýho.“

Taťána ve svém vyprávění, stejně jako v interview před dvěma lety, zdůrazňuje svoji negativní zkušenost. Sociální normy, způsoby jednání a systém hodnot (dále např. jazyk, móda), které si Taťána osvojila v rámci primární a sekundární socializace na Ukrajině, jsou v příkrém rozporu s obsahem socializačních procesů v Čechách (Bartošík, 2010: 48). Internalizovaná realita je v jedincově vědomí pevně zakotvena. To znamená, že obsah sekundárních socializačních procesů v odlišném sociálním kontextu, musí být navršen na již přítomnou verzi reality získanou v primárních socializačních procesech (Berger, Luckmann 1999: 138).

Vyjednávání o situační a relační definici stigmatu bylo pro Taťánu velmi frustrující. Bez velmi dobré znalosti češtiny byly jakékoliv pokusy o redefinici připsané etnické klasifikace předem odsouzeny k neúspěchu. Absence obranných dispozic vede k internalizaci etnický definovaného stigmatu. Internalizace stigmatu je průvodním jevem kulturní asimilace (Bartošík, 2010: 50). Bez možnosti vzdorovat vnějším klasifikacím je proces, který jsem nazval internalizace stigmatu, nevyhnutelný. Pociťování nevráživosti je věrohodným znakem internalizace stigmatu odkazující na počátek asimilačního procesu - přejímání významových vzorců majority vztahujících se sociálně významným znakům, které Taťánu definují jako člena rozeznané kategorie Rusáků. Aby mohl klasifikovaný subjekt cítit nevráživost ostatních, musí být obeznámen s významovými konotacemi jemu připsané kategorie. Stigma není jenom

o negativní nálepce, kterou jedincovi přisoudí společnost, ale i o pohledu na sebe sama z perspektivy majority. Taťána vyjadřuje silné tendence k individualismu, který je patrný ve snaze vynikat nad ostatními a překračovat pravidla. Tematika stigmatu je v případě Taťány úzce spojena s touhou vybočovat z řady.

Taťána: „...někdo pletla ta ukrajinština, slovenština, ruština dohromady, takže jsem musela dávat pozor, když jsem z ukrajinštiny do ruštiny něco překládala, tak jsem dávala hodně velký pozor, právě když jsem chodila do té ruské školy, tak to bylo znát, že nejsem rodilá Ruska ani rodilá Ukrajinka.“ 00: 24: 04-9

Tazatel: „Hm. Jak ti to dávali najevo?“ 00: 24: 09-4

Taťána: „Dávali mi to najevo uč, učitelé ukraj, ukrajinštiny a profesorka ruštiny... jo Táňo to jste... to prostě to j...vona to už prostě asi nenaučíte (ukrajinštinu a ruštinu)“ 00: 24: 34-5

Tazatel: „Jak si to brala?“ 00: 24: 42-8

Taťána: „Kdepák já sem na to byla pyšná!“ 00: 24: 44-8

Tazatel: „Jo?“ 00: 24: 44-8

Taťána: „Já sem na to byla pyšná. Možná jsem je trošičku provokovala a zvlášť, jo to jsem Vám neřekla, v tu dobou byly stejnokroje my jsme museli do školy chodit v kroji, to jsem teda zásadně odmítala.“ 00: 24: 56-2

Tazatel: „Do školy?“ 00: 24: 56-2

Taťána: „Do školy, což pro mě teda to bylo trest, takže jsem... My jsme dost často jezdili do Čech (za příbuznými, kteří se dostali do Čech dříve) a tady se dost většinou nosily kalhoty a džíny a takle. A a takže, já abych to vobešla tak sice jsem měla takzvaný stejnokroj (povinnost nosit ve škole), ale kal, pak jsem na to oblíkala na to, pod to džíny, tak pak několikrát jsem byla volaná do takzvaný sborovny, kde jsem dostávala samozřejmě

ponaučení atakdále, že jsem si eee vynikat mezi, mezi...: vynikat mezi, svyma, spolužákama á le já jsem na to byla pyšná a rodiče třeba o tom ani nevěděli, že jsem potají nosila, kalhoty v tašce a převlíkala jsem se nechtěla jsem nosit stejnokroj a měla jsem plno poznámek. Já jsem měla výhodu, že jsem se velice dobře učila, takže mě vždycky udělalli tůtů a brali to jako... jinak to nák neřešili.“

Taťána: „Ale z matematiky, chemie a ruštiny a francouzštiny jsem excelovala (na střední škole v Čechách), to mi trošku pomohlo najít sebedůvěru. Učitelé mě dávali žákům za příklad, no to mi taky na popularitě moc neprospělo (směje se). Bydlím tady už 30 let a pořád se cítím jako cizinka, pořád mi za zády (do očí si to už nedovolí, poznamenává) říkají, že jsem rusačka a mně to bolí už kvůli mým předkům. Celý svůj život v Česku, jak ve školách nebo v práci, jsem musela dokazovat, že se musí se mnou počítat (Bartošík, 2010: 49-51).“

V ideálně typickém případě (z pohledu sociálních institucí), by měla socializace vyvolat v jedinci vysokou míru konformity projevující se v konkrétních situacích tak, že subjekt bude jednat v souladu s obecně přijímanými vzorci jednání. Úspěšná socializace se projevuje v dosažení symetrie mezi objektivní a subjektivní realitou. Zjevný individualismus aktéra je tak známkou určitého selhání socializačních procesů (Berger, Luckmann 1999: 161-169). Z této perspektivy, majíc stále na paměti význam ideálně typického modelu pro analýzu každodenní reality, lze sekundární socializaci Taťány hodnotit jako velmi neúspěšnou. Dosahnout zcela úspěšné socializace je samozřejmě nemožné, nicméně se předpokládá, že socializovaný jedinec bude do určité míry jednat v souladu s vnější logikou sociální struktury. To znamená, že v případě kdy je subjekt vystaven stigmatizační praxi, očekává se od něj snaha o inkluzi do majoritní společnosti. Znaky stigmatu jsou potlačeny, nebo zcela neutralizovány postupující internalizací předkládaných vzorců jednání a s tím spojených významů. Jak bylo řečeno, pocit „etnicky definovaného“ stigmatu je úvodním projevem počínající asimilace, ve které hraje zásadní roli socializace.

Taťána: „Na Ukrajině jsem strávila šestnáct let. E pořád e považuju ten život na Ukrajině za... ee... nepovažuju to za žá, za nějaký utrpení nebo trápení. Já jsem se ee vdycky hlásila a hlásím ee když slyším ukrajinštinů, no vadí mi tó á... považuju to pořád tu Ukrajinu za svůj druhý domov, protože přeci jenom šestnáct let je šestnáct let... No to je taký paradox. Protože, jsem Slovenká, považuju se za Slovenku jsem na to pyšná a na Slovensku jsem v životě nebylá.“ 00: 34: 14-0

Tazatel: Co si myslíš o Čechách? 00: 51: 55-0

Taťána: Co se týče, jak považuju za... český národ, považuji za velice civilizovaný, vzdělanej ee průmyslový vyspělý země samozřejmě aa . A co se týče jako těch vlastností. Co mě jako první, první padlo, takle bych řekla, překvapilo to je maloměšťáctví... 00: 52: 34-5

Tazatel: Hm, jakým smyslu? 00: 52: 34-5

Taťána: ... „maloměšťáctví, spíš jak ee jak víte jak jsem byla ty v uzavřený komunitě to znamená, že jsme se navzájem všichni pomáhali“ 00: 52: 47-7

Tazatel: „Hm, v jakým smyslu?“ 00: 52: 47-7

Taťána: „...nezištně! jsme si pomáhali navzájem.“ 00: 53: 04-0

Tazatel: „Hm.“ 00: 53: 04-0

Taťána: takže, to mě překvapilo, že každěj se spíš dívá, hlídal to své á prostě t tó maloměšťáctví to soustředění pouze na sebe a a co se mě taky překvapilo, to je, uzavřenost, nebo spíš nevrav nevráživost i vůči cizincům (smutně)... 00: 53: 29-5

Tváří v tvář stigmatu má aktér na výběr dvě možnosti. Za první, negativní zkušenosti mohou vést aktéra spíše k opačnému jednání, než je cíl socializace. Vnějšímu tlaku vystavená Taťána buduje svoji identitu na základě svého etnického původu (Bartošík, 2010: 51). Aktér sice nemůže získat plnou kontrolu nad internalizací předložených významových vzorců, ale může alespoň zčásti ovlivnit. Silně negativní zkušenost se stigmatem působí jako překážka k naprosto nevědomému přejímání překládaných obsahů. Subjekt využívající tuto strategii bude v interakcích s ostatními působit sebevědomě, odkazy na stigmatizační znaky bude ignorovat. Svou slabinu bude před okolím prezentovat jako sílu. Nicméně ani on se nevyvlékne z drtivého vlivu struktur. Se stigmatizační praxí se může částečně vyrovnat, ale negativního významu stigmatu (který internalizoval) se nikdy zcela nezbaví.

Za druhé, reakcí na přítomné stigma je snaha o jeho neutralizaci a inkluzi do majoritní společnosti. Jedinec internalizuje předkládané obsahy a jazykové objektivace. Na rozdíl od prvně uvedeného případu, se jedinec v této situaci snaží dostat z pozice diskreditovaného do pozice diskreditovatelného. Příkladem prezentovaným v bakalářské práci (Bartošík 2010: 48-58) je Nataša, která ve srovnání se svoji sestrou Taťánou, usilovala o inkluzi do české společnosti. Několikrát odvolané interview s Natašou se přeci jenom uskutečnilo, nicméně jeho přínos nebyl uspokojivý. Nataša často tvrdila, že si nevpomíná, neví a že stejně mi už všechno řekla při minulé příležitosti. V situaci diskreditovatelného, musí subjekt v interakci s ostatními, opatrně vážit svůj každý krok. Sebe prezentaci buduje na základě kontroly informací o své osobě (Goffman, 2003: 54-55). Z viditelného a lehce diskreditujícího znaku se stane potencionálně rozeznatelný atribut ležící pod povrchem utvořeným z úspěšně přijatých vzorců jednání a objektivací majoritní společnosti. Stigmatizující atribut není odstraněn, ale z vnějšího pohledu efektivně neutralizován. V obou případech je stigma stále částečně přítomno, rozdíl mezi takto jednajícími aktéry je ve způsobu jeho managementu.

Z uvedených výpovědí je patrné, že Taťána má stále problémy s vyjadřováním v češtině, místy koktá. Hlavní příčina těchto problémů může samozřejmě být v selektivně internalizovaném obsahu socializačních procesů v českém prostředí. Nicméně Taťánina několik let trvající izolace může mít na aktuální kvalitu vyjadřování také významný dopad. Připomeňme, že informátor pracoval přes dvacet let v bankovním sektoru, denně se stýkal s klienty.

Tazatel: „V jakých odvětvích jste po škole pracovala?“ 00: 49: 25-2

Taťána: „...„oslovila komerční banka na Mělníku, že mají volný místo, tak jsem bych nechtěla nastoupit, takže jsem se dostala tak do Komerční banky. Kde jsem vlastně pracovala jednadvacet let.“ 00: 50: 20-8

Aktivně vedený život v minulosti je v ostrém kontrastu s nynější situací. Taťána se na žádném místě v rozhovoru explicitně nezmínila ani letmo o svých zdravotních problémech, nicméně jejich vliv je implicitně patrný. Lze se domnívat, že Taťánina současná problematická situace, má vliv na retrospektivní vnímání minulých fází života a je tak hlavní příčinou silného akcentu na prožitá stigma a na touhu vynikat mezi ostatními. Pokud bychom provedli interview s Taťánou v době, kdy pracovala v bance, byla členem týmu a disponovala určitými pravomocemi, je velmi pravděpodobné, že by nám poskytla odlišný příběh.

6.1.2 Štefan

Štefan Compel se narodil v roce 1952 v ukrajinském Dubně. Až do roku 1996 žil v obci Dohé pole nedaleko Dubna. Po více jak čtyřiceti letech přesídlil za matkou žijící v Libiši - bývalá samostatná vesnice patřící v dnešní době pod město Neratovice. Jeho rodiče patřili mezi ty slovenské reoptanty, kteří se vrátili do Československa na začátku sedmdesátých let. Štefan byl v té době ženatý a Ukrajinu nechtěl opustit.

Od konce sedmdesátých let začal pravidelně navštěvovat svoje rodiče v Čechách. Štefanův otec umírá v roce 1990. V roce 1996 se Štefan rozvedl a na Ukrajině ho nic nedrželo. Většina starých přátel z dětství, stejně jako jeho příbuzní žili již dávno v Čechách nebo na Slovensku. Ani ne rok po tom co přijel natrvalo do Neratovic, umírá matka. Při své ojedinělé návštěvě v Dohém Poli v roce 1997 potkává Zoju. Zoja má vystudovanou Pedagogickou fakultu v Rivně. Po studiu učila na několika střední školách v okolí Rivna a Dubna. Následuje svatba na Ukrajině. Manželé se usidlují v domě po Štefanových rodičích. Na Ukrajině pracoval Štefan v kolchozu, na cukrovaru a jako závozník. Oba dva pracují v nedaleké Spolaně.

Complovi jsem navštívil koncem ledna 2012. Primárním zdrojem dat měl být Štefan, ale také Zoja se ukázala být sdílnou informátorkou. Často doprovázela moje otázky, či Štefanovy výpovědi vlastními komentáři. Na vybraných příkladech ukážu, jaký měla vliv na obsah i formu Štefanových výpovědí. Provedený rozhovor rozhodně nesplňoval hlavní charakteristiky polostrukturovaného interview. Se Štefanem jsme se naposledy viděli před více než pěti lety. Každá ze zúčastněných stran disponovala informacemi, které byly pro druhého zajímavé. Spíše než o jednosměrnou komunikaci (tazatel → respondent) šlo o komunikaci obousměrnou (tazatel ↔ respondent). Role tazatele a respondenta se tedy v některých situacích obraceli. Začneme Štefanem popisujícím svoje léta strávená v Dubnovském regionu.

Tazatel: *„A jak to bylo s těma místníma? Jak se k vám chovali? Třeba v práci.“* 00: 27: 15-4

Štefan: *„No v práci, práci dobrý! Jakó, paráda byla (důraz). Ale nikdo (někdo) panáka si dá či nikoho nazlobí, tak už ti do očí řekne, ty...kxxxxo česká. Řekneme tomu. (směje se). Ne já jim... Já zas zapomněl, já už (že se nahrává). A z druhý straný, jak sem dělál já v jezede, taky dělál hodně patnáct let na cukrovaru jsem deset let dělál, na kolchoze patnáct, nó a sem dobrý vycházel ze všema dobrý. Predseda náky jsme měli... No jak se po česky se řekne... schůzí a tak potom říkal ten to dělali jsme to udělál to udělali to udělali no a ten*

dobrý ten špátný no á predseda jsem jezdil na Slovensko viděl a.. vdycky Štefan vstaň! Compel vstaň! A řekni jim kxxxx, jak tam ... Kamádili spolu.“

Přestože hned na začátku, po ujištění že „paráda byla“, zmiňuje poměrně negativní zkušenosti, hodnotí pracovní vztahy jako poměrně dobré. Zdá se, že nadávka obsahující etnický prvek (tj. Čech) nevadí, naopak. Letmo se dozvídáme o pohledu některých místních Ukrajinců na Štefana a pravděpodobně na celou skupinu slovenských optantů. Slovensko - rusínští optanté mohli být v některých případech ztotožňováni nejen s Huculy, ale i s Čechy. O své osobě mluví Štefan ve spojitosti s vedoucími pracovníky, vyzdvihuje svoje vystoupení na důležité schůzi. Prezentuje víc než dobrý vztah s vedením. Jak je patrné, i po více jak šestnácti letech pobytu, má problémy s vyjadřováním v češtině. Ve výpovědi je zmínka pomáhající nám porozumět kontextu celého rozhovoru. Štefan se vyjadřuje zcela bez zábran, zapomíná (po necelé půlhodině rozhovoru) na fakt, že interview se nahrává. Užívání vulgarismů se neomezovalo pouze na tuto výpověď. Štefanova nízká úroveň kontroly informací může odkazovat na pozitivní pocity provázející ho po celý rozhovor. V další pasáži hodnotí Štefan život na Ukrajině.

Tazatel: *„Co se vám vybaví za první věc, když bych řekl život na Ukrajině padesátý až sedumdesátý léta?“ 00: 52: 27-5*

Štefan: *Nó jak! Začínalo, mládí.*

Tazatel: *„Nó, nó.“*

Štefan: *„A jak mládý člověk přijmul všude dobré. Dobrý!“ 00: 52: 32-8*

Tazatel: *Hm. 00: 52: 32-8*

Štefan: *„...Naopák. Bylo tam líp jak tadý! Po tam bylo, tak, mluvili jsme niják. Byla rádot! Ňjáká... Možno sme neměli... nový bótý, každý...půl roku či tó, ale sme byli, zdrávý! Byli sme sytý!“ 00: 52: 57-9*

Zoja: „*Najedený*“ 00: 52: 57-9

Štefan: „*Najedený. Sme se smáli! To sme se smáli, oprávdú, opravdu sme se smáli. Nevím proč! Rádost byla, z toho životá, byla ňáká rádost!*“ #ch09-8#

Tazatel: „*Rozumim, rozumim,*“ 00: 53: 10-7

Štefan: „*Srándá! Fúrt dět! Jak přidou do baráků, tak e, půlka veselí hned máš! Se nestydí tam níc! Zítro do toho deme! Pak do toho! To byla s, to nádhera opravdú!*“

Štefán: „... *Tam na vesnící, jak ti ještě napiš taký. Na vesnící, tam žádný zámek! Není! Nebyl! Na kolo zamknut, se nezamykalo. Kolečko, ty nechal tam bude, tam nikdo nic neukrad! Nó, tak to je... to je dobrý vopravdu! Tam se nekradlo! Jak se už něco ukrád, no a policajti hned na druhý den už našli měl si zpátký. Tam nevím proč, nekradli tak tolik jak tady. Možná se báli? (směje se). Půčit jó, nó. Puč mi kilo můký , puč mi deset vajíček, puč mi řekneme... kyselé mlékó, bo kráva ještě nemá ještě, řekneme deset litrů, liter mlíka. Mezi sebou víš tó, jakó. A všechno se znály mezi sebou nó.*“

Strávená léta na Ukrajině spojuje Štefan s obdobím mládí a pocitem hojnosti, všeobecně dobrých vztahů a společensky bohatého života na ukrajinském venkově. Na základě tohoto úryvku popisuje Štefan víceméně komunitu definující atributy „*gemeinschaft*“. Je nutné si uvědomit, že Štefan tak činí ve srovnání se svojí nynější, subjektivně vnímanou situací v Čechách. Popisem života v Dohém poli vyjadřuje svůj pohled na život v středočeských Neratovicích, který lze v rámci „skrytých binárních opozic“ charakterizovat jako vcelku nedobrý, spojený s nastávajícím stářím (Štefanovi je šedesát let), vyznačující se relativně vyšší materiální kvalitou, ale na úkor komunitního způsobu života. Z tohoto pohledu má Štefan pravděpodobně stále (i po patnácti letech) problém vyrovnat se s individualističtějším pojetím života v Neratovicích a v městech obecně. Všimněme si Zoji „opravující“ Štefana (syty), který ihned poté koriguje svoji výpověď (najedený).

Štefan: „(na cukrovaru) To my jak začínal. Pytel hodil pred okno, za okno. A potom dělal padesátka, to padesátka byla jako nic! To sme dělali, ale peníze byli. Ssem chtěl hodněé, avto! Tak jsem chtěl auto, že si nepředstavujíš! Tak jsem zase sedum, za osum let, jsem našetřil na auvto. Nový! Na vesnici měl druhý. Auvto.“ 00: 58: 10-2

Tazatel: „Rozumim.“

Š: „Predseda první, já druhý měl.“

Téma tvrdé práce je zde spojeno s touhou po autu. Očividně se jednalo o věc, která pro Štefana neměla pouze praktický rozměr. Být majitelem v sociálním kontextu západoukrajinské vesničky odkazovalo na vysoký sociální status založený v tomto případě na individuálních schopnostech vyprávěče. Auto je tak klasickým symbolem prestiže (Goffman, 2003: 56). Krátký příběh je podán tak, že tvrdou prací je možno dosáhnout majetku odkazující na vysoký sociální status, který je ve většině případu vyhrazen vesnickým elitám. Nyní se zaměříme na Zoju.

Tazatel: „A můžu se zeptat, jak dlouho vám trvalo osvojit si základy češtiny?“
01: 28: 01-6 (Dívám se prvně na Zoju, abych ji zapojil do diskuze)

Zoja: „Nemohla, protože já sem přijela... ee v září... do listopádu sem byla domá, prosinec, pokud udělali doklady.“ 01: 28: 19-2

Tazatel: „Jojo.“ 01: 28: 19-2

Zoja: ... „od sedmého ledná, já sem nastúpila do práce ve Spoláně!“ 01: 28: 25-8

Tazatel: Hm. 01: 28: 25-8

Zoja: To za tých štyri mesiacé, ja si musela aspoň základ ňáký... naučiť nó a neučila sem neměla žádný kurz. Ale nic! 01: 28: 39-0

T: Jak jste se učila? 01: 28: 39-0

Zoja: Televíze rádio (směje se)! #ch41-6#

Tazatel: Z televize rádio? 01: 28: 41-6

Zoja: Já sem poslouchala, a pak už vypínála, říká, já už nic nerozumím teď Štefán, tak Iván kolikrát přišel se mnou tak že vyprávěl a stréjda Jan! Ivana tata.

Tazatel: Jo. 01: 28: 58-0

Zoja: Ten každý den tady byl (směje se). Ale od toho sem učila československy protože von mluvil jako jak... 01: 29: 03-9

Štefan: Jakubiansky! 01: 29: 03-9

Tazatel: Jakubiansky, 01: 29: 05-3

Zoja: ... strejda mě přijde co dělaš říká, uvař brambory a máš bačkorý? Máš nohý, kupeme tí, víš takový tý. A já pak přijde Štefan, a já říkám, večer Štefane byl tady strýček, a já už nevím či to je brambory či to je bačkorý (směje se) ze strejdý sem měla úplně! (nerozuměla mu skoro vůbec) 01: 29: 32 -3

Tazatel: Rozumim, rozumim. 01: 29: 32-4

Zoja. Nó á, učila sem ták, že tó, začínalá říkám televize, rádio. 01: 29: 38-2

Tazatel: Hm... 01: 29: 38-2

Zoja: ...á číst... časopisy. Takový jednoduchý... No pak už to šlo líp. Jak už trošku znalá, něco. A pak už děla s ženskyma na směně, že prostě se, říkala nezlobte

se ale může se vás zeptat jak něco neznám, nebo jak se, hlavně jak se píše!

Tazatel: Jasně, jasně. 01: 30: 54-3

Zoja se učila „česky“ od Štefana a jeho strýce Ivana. Jak Štefan zdůrazňuje, Ivan mluvil se Zojou po „*jakubiansky*“, čímž myslí přinejlepším směsici obsahující slovenštinu, jeden ze slovensko-rusínských dialektů a ukrajinštinu. V českém prostředí se nejedná o vhodnou jazykovou objektivaci. Rozhodně nepřináší vysokou míru souladu mezi subjektivně vnímanou a objektivně existující realitou. Zoja si tento fakt uvědomuje. Říká, že ji Ivan učil „československy“, navíc jak se zmiňuje dále, nešlo zrovna o kvalitní učení. Štefana hodnotí o něco lépe, nicméně sám má s vyjadřováním v češtině poměrně velké problémy. Zpočátku musela Zoja spoléhat především na sebe a učit se sama. Po čtyřech měsících našla Zoja práci ve Spolaně.

Totální absence jazykových objektivací majoritní společnosti je pro cizince velkou překážkou v dosažení uspokojivého stupně strukturální asimilace. Koncept strukturální asimilace definoval Milton Gordon (1964: 71) jako míru zapojení do občanských spolků, politických stran a hlavně do pracovního poměru. Jinými slovy jde o participaci subjektu na institucích a organizacích hostitelské společnosti (Bartošík, 2010: 23). Zoja se během prvních měsíců pobytu učí česky, což můžeme považovat za proces kulturní asimilace (přejímání jazyka majoritní společnosti). Konkrétní míra participace v různých institucionálních sférách většinové společnosti je důsledkem migrantovy míry kulturní asimilace (Szalo in Sirovátka 2004: 183).

Na rozdíl od primární socializace, kdy jsou předkládané vzorce ztotožňovány se základním světem nemající alternativu, jde v případě sekundární socializace o „chladné“ přejímání obsahů v rámci parciální reality. Aktéra využívajícího strategie rozumově chladné alternace nespojuje s internalizovanými vzorci tak silné emoční pouto jako v případě primární socializace (Berger, Luckmann 1999: 137-169). To

znamená, že v případě Zoji, můžeme těžko čekat nějaký významový posun v sebeidentifikaci. Mateřská ukrajinština je u Zoji hlavním stavebním kamenem osobní identity.

Zoja: Protože, potrebovali... já sem přijela sem neviděla počítač, protože tam se neexistovaly. Sem dělal na stříž a říkali první co bylo, tři měsíce máte na zaučování, já říkám, tak to ještě trochu, to... jenom, měsíc sem zaučovala tamtu práce, a šéfová přijde za mnou, a řekne paní Compelová musíte udělat tu zkůšku, už, za týden, protože, vodchází do důchodu. A jak vám nepomůžu (důraz), tak bude to špatně, protože budete mít plát, přide nová vedúcí, tam nic moc, taková vona vám prostě to nedovolí dál, a bude špatně. Musíte to udělat! Tak říkám, tak sem četla tady v noci a i texty knih já otázky odpověděla ale co můžeš čtyry, čtyry pět měsíců jsem v Čechách, No... 01: 31: 42-9

Tazatel: Taky jste to neměla lehký. 01: 31: 45-9

Zoja: A vona i pomohla, oprávdnu ta paní. protože vona měla sestru která ji emigrovala dó...kam? Australie mam takový pocit. Říkala emigrovala zahraničí, za komunistů a vona měla prostě takový súcít ta paní. Že viděla jak tý ses sestře, jaký to je když je člověk cizí. Proto vona mě hned to opravdu udělala tu štyrku třídu a tó, ale, tak musíte se nejenom naučit za měsíc a tak, počítač! A ukládat! Tam ty data.01: 32: 37-6

Štefan: (Směje se) Já taky nechápu. 01: 32: 37-6 01: 32: 41-3

Zoja: Počítač, ted' sem se už naučila, už máme doma. Bylo to těžký začátek, byl! protože kolikrát, deš nikam a ted' seím v tý čekárně v lékař a přemýšlím co mám tam říct, a jak mám správně říct, a jak jste to 01: 32: 59-3

Tazatel: Aha. 01: 32: 59-3

Zoja: Štefane, mužeš mi říct jak to mám říct, 01: 33: 03-5

Štefan: A já taky nevím. 01: 33: 03-5

Zoja: A von mi kolikrát řekne, a já to nevím! Přesně no. 01: 33: 06-3

Zoja hodnotí vztahy v pracovním prostředí dobře, spolupracovníci ji pomáhají s češtinou, a jak uvidíme dále i se získáním kvalifikace podmiňující lépe placené pracovní místo. Povšimněme si, že Zoja se v kontextu práce zmiňuje pouze o ženách. V Zojině výpovědi nenajdeme žádné stopy ukazující na stigmatizaci. Naopak, v pracovním kontextu potkává lidi (ženy) ochotné ji pomáhat. Nyní obrátíme naši pozornost k Štefanovu pohledu na Čechy.

Tazatel: *Hm... Ted' se budu spíš ptát, co si myslíte a jaký máte zkušenosti. Co si myslíte o Češích? 01: 38: 45-6*

Štefan: *Sou pracov.. no (pochyby). Sou pracovití, hlavně... 01: 38: 47-5*

Tazatel: *Pracovití. 01: 38: 47-5*

Štefan: *No já bych řek, že... 01: 38: 49-3*

Zoja: *(Směje se). 01: 38: 50-7*

Štefan: *... pracovit, proto, proto já říkám (důraz). V jiný době možná, možná říkám, bo se na kolik sem byl na Ukrajině, žil sem tam, eee štyricet pět lét (!). Ale, kdykoliv, cokoliv, jaká písnička česká, či co, vždycky říkali, ty Češi! To sou pracovitý lidi. To sou pracovitý lidi, a hodný lidi. Tám jsem jenom slyšel! No tak proto mi v hlávě. v hlávě, že, že sou pracovití! Nó.*

Štefan: *Ale tam (v Dubenském regionu), Poláci... tych Čechý, nám hodně... vyprávěli, ty Ukrajinci, že... bydleli tam volyňský Češi a Poláci (důraz)... str.8*

Štefan: *nó a Ukrajinci, chodili do práce... do k Čechům a k Polákům. Tak Češí, byli výborný, dali nažrát, zaplatili dobrý a Poláci vobčas, jako Poláci. Víc práce a míň méň peněz a žrádlo si vůbec. str.8*

Svoji charakteristiku začíná tím, že Češi jsou pracovití. Z audiozáznamu je patrné, že přestože má pochyby o pracovitosti Čechů (vycházející pravděpodobně z vlastní zkušenosti), pokračuje dále v pozitivní charakteristice. Zoja vyjádřila svůj názor smíchem, což dále problematizuje Štefanem proklamovanou pracovitost Čechů. Štefan reaguje vyjádřením svých pochyb a snaží se legitimizovat svoji výpověď odkazem na tvrzení místních Ukrajinců. Z toho vyplývá, že tvrzení o pracovitosti vychází z přejeté od někdejších sousedů a přátel. Štefan se chtěl původně vyjádřit k pracovitosti volyňských Čechů. Zojina reakce je manifestace symbolické moci. Je to ona kdo přinutí Štefana ospravedlnit svůj prvotní názor.

Aspekt moci se v narativní realitě projevuje v případě, kdy jeden z interagujících subjektů ovlivňuje přímo obsah i strukturu vyprávění druhého subjektu. Aplikace moci je ovšem stále jistým druhem kolaborace (Gubrium a Holstein, 2009: 109). Pozice „manipulátora“ musí být v daném okamžiku uznána „manipulovaným“, tj. musí být považovaná za legitimní či nezpochybnitelnou, aby manipulovaný přizpůsobil svoji výpověď vzneseným požadavkům. V následující fázi, tazatel předpokládá informátorovy negativní zkušenosti. Štefan je poněkud nevybíravě konfrontován s velice přímou otázkou.

Tazatel: *Hm. A třeba jejich postoj vůči cizincům? Čechů? 1: 39: 38-4*

Štefan: *Taky sou slušný (trošku nervózní), Česi sou slusšný 01: 39: 44-3*

Tazatel: *Hm. 01: 39: 44-3*

Štefan: *A hodně, hodně. Slušný vopravdu. 01: 39: 52-1*

Tazatel: *Nesetkal jste se s nějakýma vysloveně negativníma....01: 39: 52-1*

Štefan: *To (těkavý pohled, důraz), sem setkál! Ale... ale to tedá né, ne ja neberu já blbec, já blbečky vím, že všude sou!* 01: 40: 00-6

Tazatel: *Hm, hm.* 01: 40: 11-2

Štefan: *A ja jim do toho, hlavu nebérú, já... mám program, že musíme po práci, udělat á, šmytec!!! (nevšímá si negativních reakcí?)* 01: 40: 17-9

Zjevně nejistý Štefan mluví zpočátku o slušnosti. Tazatel nestačí dokončit následující otázku - Štefan trochu překvapeně odpovídá kladně, následovně mluví o stigmatizaci jako o malém problému, se kterým si poradí snadno. Je zde patrné propojení témat stigmatizace a práce ve Spolaně. Jak víme z předešlých výpovědí, práce je pro Štefana důležitý pojem definující status jedince. Štefan bez velkých problémů mluví o svých předešlých zaměstnáních, ale o tom aktuálním, není v celém interview podrobnější zmínka - ostře kontrastující se Zojou, která o aktuálním zaměstnání mluví bez problémů.

Tazatel: *Jak dlouho vám trvala ta čeština, abyste byl schopný se normálně dorozumět? (otázka směřovaná na Štefana)* 01: 33: 12-9

Štefan: *Normálně já nemluví! I ted' normálně nemluví! #ch16-4#*

Zoja: *I ted' (směje se).*

Štefan: *„Taky. Poznáš mňa hnéd! To poznám.“* 01: 33: 25-3

Tazatel: *ale jakó, dokážete jít...* 01: 33: 22-8

Zoja: *„Nakupuješ...“* 01: 33: 22-8

Tazatel: *Do krámu, do práce, na úřad, takle to myslím. #h: 28-0#*

Zoja: *Nó. 01: 33: 44-9*

Štefan: *Á... do krámu málo chodím... 01: 33: 50-1*

Zoja: *A jak potřebuješ, jak sem přijela... tak von vždycky strkal mě! Na úřad někám... 01: 33: 56-4 k Zoje*

Štefan: *Já nemam rád víš !? 01: 33: 57-5*

Tazatel: *Nó. 01: 33: 58-5*

Štefan: *Jak se mi nech, nechce. Mi špatně se... 01: 34: 01-3*

Štefanova odpověď na první otázku je věrohodným potvrzením faktu zřejmého i z přepisu interview. Štefanovy problémy s češtinou jsou na první pohled rozeznatelným stigmatizujícím znakem. V situaci diskreditovaného má problémy jak s některými druhy každodenní interakce (např. v samoobsluze), tak i v komunikaci se správními institucemi. S úřady mu pomáhá Zoja, která na rozdíl od Štefana, má větší zkušenosti s byrokracií a hlavně kultivovanější jazykový projev. Předtím, než obrátíme svoji pozornost k Zoje, necháme Štefana dokončit výpověď.

Štefan: *I v hospodě sem byl kolik... hospody to hned tě poznaj! 01: 40: 42-6*

Tazatel: *Jasně, jasně. 01: 40: 45-3*

Štefan: *Tó, hned! Jak se nesnaž, nesnažím... tak sem hned! Či se snažím být...poznaj! 01: 40: 51-2*

Štefan: *Nó. I telefonicky mluvím i na nádraží... 01: 40: 55-9*

Tazatel: *Jasně. 01: 40: 55-9*

Štefan: ... volám telefonický, na vlečku volám, telefonický, i na vedení svojich, do kotelný, tož věďá to mě znáj nó. Ale na nádraží, volám tak, tak mě tam nikdo neví, nezná. Ale hned mi řekne, to ňák divně, vy, vy nejste, nejste Čech! Nó. 01: 41: 15-9

Tazatel: Hm. 01: 41: 15-9

Štefan: ...Vy jste ňáký Polák! Říkám né! Sem... Ukrajinec! Nó. 01: 41: 23-5

Tazatel: A cítíte se jako Ukrajinec? 01: 41: 23-5

Štefan: No jásně že jó!

Zoja: Von ani neví! 01: 41: 26-3

Štefan: Já ani nevím! Já sem tam (tím myslí, že je z Ukrajiny) 01: 41: 28-1

Zoja: (směje se) 01: 41: 28-1

Štefan: Já se tam narodil... no tak có? (nejistě). 01: 41: 35-2

Štefan: Já nevím co sem (trošku smutně). 01: 41: 46-1

Tazatel: Hm. 01: 41: 49-5

Zoja: Kdo sem... 01: 41: 49-5

Štefan: Já zvyklý tám. Taky, sem jak byló. 01: 41: 53-0

Tazatel: Rozumim. 01: 41: 54-8

Štefan: Já už zvyklý, nó. Tam nikdo mi neubližoval, ale říkalý... jak sem

začínal... tam se byl Čech. Tady sem Uk, e Rūs. 01: 42: 15-8

Štefan nenechává tazatele dokončit otázku a pokračuje dál ve svém příběhu o viditelnosti svého etnického stigmatu. Z pasivního informátora reagujícího pouze na podněty tazatele se stává aktivní účastník interview dále rozvíjející svůj příběh o zakoušeném stigmatu.

Standardní schéma rozhovoru se skládá z po sobě navazujících sekvencí, ve kterých je mluvčím vždy jen jeden aktér, a ostatní jsou pouze recipienty. Organizační struktura rozhovoru ustanovuje metodický řád konverzace, kterým se účastníci řídí. K narušení struktury komunikace dochází tehdy, když jeden z účastníků nerespektuje ustanovené pořadí mluvčích a zmocní se pozice jiného aktéra. Tímto aktem vyjadřuje narušitel nejenom obeznámenost s tím, co již bylo řečeno, ale, na základě své znalosti, předpokládá i směr, kterým se bude konverzace dále ubírat. K aktivaci dochází v případě narušení standardního schématu rozhovoru (Gubrium a Holstein, 2009: 43-44).

Štefanův příběh je pokračujícím svědectvím diskreditované osoby s etnickým stigmatem. Navzdory vynaloženému úsilí je Štefanovo stigma odhaleno. V kontextu vyprávění prezentuje svoji osobní ukrajinskou identitu. Tazatel, respektující nově ustanovený řád interakce, nechá informátora dokončit sekvenci. Tazatel si chce ověřit aktérovu sebeidentifikaci, a proto se znovu Štefana ptá. Cílem je zde porovnat identitu prezentovanou v kontextu příběhu ze sebeprezentací v rámci interview. Informátor si stojí za svým.

Abychom mohli analyticky odlišit oba případy sebeidentifikace, je nutno ustanovit vztah mezi osobní a sociální identitou v porovnání s pocíťovanou identitou ega. Sociální identita jedince se vytváří vnějšími klasifikacemi, osobní identita je pohled subjektu na sebe sama. Identita ega je osobním pocitem vznikajícím na základě a/symetrie mezi osobní a vnější klasifikací. Identita ega není nic jiného než Meadovské „Self“ odkazující na pocit z vlastní situace a rozmanité sociální zkušenosti

(Goffman, 2003: 124). Štefanova identita ega je pro tuto chvíli ukrajinská, protože se tak cítí.

Do probíhající konverzace vstupuje Zoja a odmítá Štefanovu sebedefinici. Zoja negace Štefanem proklamované osobní identity, nám neříká ani tak mnoho o Štefanovi, jako o Zoje. Z pohledu Zoji není její osobní identita, na rozdíl od té Štefanovi, nejistým a na kontextu závislým atributem. V kontrastu se Štefanem, považuje svoji sebedefinici za pevnější, nepodléhající tak silně vnějším vlivům. Po Zojině zásahu, dochází k diskrepanci mezi Štefanovým pohledem na sebe sama jako Ukrajince a vnější ne/klasifikací. Na Ukrajině byl Štefan pro místní Ukrajince Čechem. Vzpomeňme si, jak zpočátku spojoval češství s pracovitostí a lidskou dobrotou. Ztotožnění se s navrhovanou klasifikací mohlo být pro Štefana v tehdejší situaci výhodné. V Čechách prožívá Štefan rozpor mezi osobní identifikací a sociální identitou. Jeho „Self“ identita je v českém prostředí neustále předmětem sporů a vyjednávání.

Zoja se v každodenní interakci s členy majoritní skupiny, nesetkává s tak výraznými problémy jako Štefan. Možnou příčinu vidím v odlišných pozicích Štefana a Zoji na Ukrajině. V tomto kontextu byla Zoja členkou majority, Štefan, ač se na Ukrajině narodil a mluví do dnes perfektně ukrajinsky, tvrdí, že vnějším okolím býval klasifikován jako Čech. Sociálně významným faktorem pro tuto majoritní identifikaci mohla být migrace slovenských Rusínů z Československa, tj. odkaz na zemi původu optantů. Dalším neméně významným faktorem byly volyňští Češi, se kterými místní Ukrajinci žili bok po boku více jak sto let. Je zajímavé, že se Štefan, na rozdíl od Taťány se nezmiňuje o hanlivém označení „Hucul“.

V Čechách se Štefan nepovažuje (a není považován) za Čecha, ale za Ukrajince, pro Čechy je však Rusem. Naproti tomu Zoja se na Ukrajině, ani v Čechách nemusela potýkat s tak problematickými redefinicemi. Její zkušenost ze situačně a relačně definovaným vyjednáváním o etnické definici jsou oproti Štefanovi malé. Štefan,

disponuje vskutku ambivalentními až „etnicky“ protikladnými znaky, na základě kterých je majoritními skupinami řazen do naprosto odlišných kategorií. Neustálá relativizace osobně vyjadřované, připsané a pociťované etnické identity vede Štefana k pocitu, že „*neví kdo je*“. Na otázku, do jaké míry je pro Štefana důležitá etnicky definovaná identita, nelze s jistotou odpovědět. Na první pohled bychom mohli tvrdit, že etnicky založená sebeidentifikace je pro něj velmi důležitá. Na druhou stranu může pro Štefana být v některých situacích, v interview nezaznamenaných, důležitější identita pracovitého a družného člověka.

Zoja se jeví jako poměrně bezproblémový migrant, který úspěšně vstoupil do struktur majoritní společnosti, což je jistě možné, ale dovolím si tvrdit, vysoce nepravděpodobné. Jelikož většina prostoru v interview byla věnována Štefanovi, nebylo vhodné ani moudré přijmout nabízející se vysvětlení. Zojina „funkce“ se v kontextu interview byla relativizace Štefanových tvrzení, čímž ho v některých případech nutila do konkrétnějších odpovědí. Interakce mezi Štefanem a Zojou poukázala na aspekt moci přítomný v každém rozhovoru i vyprávění. Můžeme si tak lépe uvědomit, že pokud je sebeidentifikace v opozici vůči pouze jednomu aktérovi mírně řečeno problematická, tak nesnáze, kterým bude aktér čelit v interakci se společenskými institucemi a správními orgány definující jedince odlišně, budou téměř nepřekonatelné.

6.2 Etnické stigma a dualitní povaha reality

I když jsme za svůj výchozí bod v rámci analýzy sebeidentifikace zvolili aktéra a poskytli jsme mu prostor pro názornou ukázkou aplikace rozmanitých sebeprezentačních strategií, v mnoha případech jsme narazili na společností daná omezení. Kreativní a argumentační schopnosti jedince blednou v porovnání s klasifikujícími mechanismy majoritních skupin či sociálních institucí. Jejich síla je v některých případech tak velká, že jedinec přejímá negativní významy pojící se k společností připsané kategorii. Osobní pohled na sebe sama je konfrontován s pohledem okolí, vzniklá diskrepance může vést k vzniku

pociťovaného stigmatu. To znamená, že „*jedinec cítí, že je v očích ostatních špatný*“.

Známky takových pocitů považují za internalizaci diskreditačního významu, které stigmatu připisuje okolí. A v tomto bodě se odlišují od tradičního pojetí stigmatu definující stigma jako diskrepanci mezi skutečnou sociální identitou a virtuální sociální identitou (Goffman, 2003: 10). Goffman umísťuje stigma do sféry meadovského „*Me*“, v kontextu této práce je stigma záležitostí identity ega, tj. „*Self*“. Tím bych nechtěl tvrdit, že se tak významná postava v novodobé sociologii mýlí, hlavní rozdíl v odlišném pojetí stigmatu spočívá v rozdílné úrovni obou analytických rovin.

Goffman pracuje s pojmem na té nejobecnější úrovni. Jeho definice stigmatu zahrnuje fyzické deformace, deviantní (kriminální) jednání, vady řeči a mnoho dalších osobnostních atributů, které jedince odlišují od normálního jedince. Nositele těchto „odchylek“ tvoří v kontextu celé společnosti apriorně minoritní skupiny. Kdežto v případě nositele etnický definovaného stigmatu, mohl dotyčný být v jiných společnostech členem etnické majority. To v žádném případě neznamená, že každý etnický stigmatizovaný jedinec byl někdy v minulosti příslušníkem etnické většiny. Ale na rozdíl od některých z tradičních, Goffmanem analyzovaných stigmat, Ukrajinec narozený na Ukrajině a hovořící bez problémů ukrajinsky, který nyní žije v Čechách a je zde stigmatizován na základě toho, že je Ukrajinec, má na rozdíl od situace stigmatizovaného feťáka, bezdomovce, vozíčkáře, nebo homosexuála zkušenost s členstvím v společenské majoritě. Stigmatu rasy a národa se Goffman (2003: 12) věnuje velmi krátce, přičemž s etnicitou pracuje pouze v rámci sociální identity, tj, v té složce identity ega, jež je formována vnějšími silami.

V Goffmanově pojetí je etnicita připsaná kategorii aspirující na objektivní platnost, čímž postihuje pouze jednu ze dvou možných koncepcí etnicity popsanych Clydem Mitchellem v roce 1956.

Mitchell rozlišuje mezi objektivně definovanou etnicitou v rámci sociálních struktur a subjektivně vnímanou etnicitou v kontextu každodennosti. Goffman chápe etnicitu spíše v kontextu objektivizovaného statického uspořádání („social setting“) odkazující na vliv makroskopických politických a správních struktur. Naopak dynamičtější pojatá situační etnicita odkazuje na mikroskopickou sféru každodenní interakce, v které je etnická (sebe)definice předmětem vyjednávání. To znamená, že nemůžeme jeden z modelů vyzdvihnout na úkor toho druhého. Místo prosazování jednoho přístupu na úkor druhého, je lepší se ptát na důvody vedoucí badatele přijetí dané perspektivy a cíle, kterého chce dosáhnout (Okamura, 1981: 453).

Dualitní povaha etnicity je ve skutečnosti modernější reflexí nekonečného sporu mezi každodenní realitou jedince a světem struktur, nebo vyjádřeno pojmy Bergera a Luckmanna (1999) mezi společností chápanou jako subjektivní nebo objektivní realitou. Na základě přijaté perspektivy sociálního konstruktivismu, který oslavuje interakci mezi jednotlivými jedinci jako primárního hybatele všech věcí, bychom mohli zcela nerealisticky předpokládat, že lidé mohou v dané situaci jednat pouze na základě svých pohnutek. Jedinec je zde představen jako skutečný stvořitel společnosti. Společnost vznikla pouze kvůli tomu, že si to tak lidé přáli, bylo to jejich volba.

Velkým rizikem tohoto pohledu je náchylnost k jakémusi falešnému humanismu. Sociální konstruktivismus nepopírá existenci lidské vědomí přesahujících sociálních sil, naopak jejich existenci vysvětluje takovými koncepty jako je institucionalizace a legitimizace. Už málo se ale věnuje, (z konstruktivistického pohledu) „zpětné vazbě“ tj. vlivu těchto struktur na lidské jednání.

Etnické stigma chápané jako pocit, tj. v rovině identity ega je průsečíkem mezi objektivní a subjektivní realitou. Z konstruktivismu vychází do té míry, že subjektu je přiznaná možnost volby mezi několika alternativními způsoby jak stigma zvládat. Zároveň je ale etnické stigma

důsledkem aktérový internalizace významových rámců mající původ ve strukturální rovině. Tradiční opozice mezi metodologickým holismem a individualismem nám při zasazování etnického stigmatu do tradičních sociologických teorií příliš nepomůže.

Inovativní přístup Pierra Bourdieua je možným řešením jak spojit objektivní se subjektivním. Nejdříve se obrací ke kategoriím vnímání a hodnocení aby mohl analyzovat prožívanou zkušenost jedince. Tyto interní kategorie nazývá dispozicemi strukturující aktérovo jednání. Mezi těmito vnitřními (mentálními) strukturami ovlivňující kognici jedince a vnějšími (sociálními) strukturami existuje určitá symetrie. To znamená, že pokud si jsou oba druhy struktur navzájem podobné, musí být geneticky spojeny, přičemž epistemologickou primordialitu dává sociální struktura. Vnější sociální podmínky vstíjí aktérovi soubor odolných a přenositelných dispozic, v kterých jsou obsaženy požadavky vnějšího sociálního prostředí. Do jedince jsou vloženy omezení daná vnější realitou. Korespondence mezi sociálními a mentálními strukturami pomáhá udržovat aktuální distribuci moci. Klasifikace jednotlivých aspektů sociálního světa zároveň udržuje celý systém. Schémata klasifikace, skrze které vytváříme společnost, jsou reprezentacemi sociálních struktur, jež mají v sobě zakotvenou danou „rovnováhu sil“ mezi etnickými skupinami (Bourdieu a Wacquant, 1992: 11 – 14 uvozovky moje)

Koncept etnického stigmatu je možné zasadit do Bourdieovy (1992: 11) sociální praxeologie. Kognitivní dispozice jedince nejsou ničím jiným, než internalizovanými vzorci poznávání, myšlení, pomocí kterých třídíme svět kolem nás. S věděním přichází i moc, to znamená, že stigmatizační praxe je aplikovaným symbolickým násilím, jehož účelem je výkon moci a zachování statusové nerovnosti mezi etnicky vymezenými a vymezujícími se skupinami. Přejímáním předkládaných obsahů v rámci socializačních procesů, dochází k postupné symetrii mezi sociální strukturou a mentální strukturou aktéra. Jedinec se na sebe začíná dívat z pozice normativních požadavků vnějšího okolí, a proto rozpoznává svoji

etnicitu jako stigmatizující atribut. V rámci možností, které jsou mu k dispozici, se snaží o management stigmatu. V některých případech se aktér snaží o přesun z pozice diskreditovaného do pozice diskreditovatelného. V jiných případech, bude aktér v každodenní interakci s ostatními stigma hrdinně snášet či bagatelizovat, nicméně ani jemu se nepodaří zcela uniknout z pasti internalizovaného stigmatu, protože „uvnitř přeci ví, že je špatný“.

7 ZÁVĚR

Přesídlení slovensko - rusínských optantů na západní Ukrajinu bylo součástí oboustranné opční dohody mezi Československem a Sovětským Svazem z 10. července 1946. Smlouva garantovala právo na získání občanství druhého státu a možnost přesídlení. V případě československých občanů se jednalo o osoby ukrajinské, ruské, nebo běloruské národnosti. V případě sovětských občanů se opce a možnost přesídlení týkala pouze osob s českou národností žijících pouze ve volyňské oblasti. Reemigraci volyňských Čechů bylo, na rozdíl od migraci slovensko - rusínských optantů, věnováno mnoho odborných publikací a článků. Celý proces přesídlení tzv. ruských optantů provázely účelové manipulace s etnicitou migrantů. Většina optantů se identifikovala s rusínským etnikem situovaným na severovýchodním Slovensku. Díky nevyjasněnému etnickému statusu Rusínů, které československé státní instituce střídavě klasifikovaly do etnické kategorie Ukrajinců či Ukrajinců – Rusínů byla tato de - etnizace slovenských Rusínů umožněna. Rusínské obyvatelstvo se stalo díky zmíněnému postupu československých správních orgánů, předmětem realizace bilaterální opční smlouvy z 10. července. Východní Slovensko bylo již od konce roku 1944 zaplaveno sovětskými agitátory, kteří bezesbytku využili příležitosti a začali s intenzivní agitací, která neměla v mnoha případech daleko k násilné formě nátlaku na rusínské obyvatelstvo. Slovenští přesídlenci byli na Ukrajině umístěni do vesnic a osad, kde dříve žili

volyňští Češi. Brzy po příjezdu do vysněné země si uvědomili, že byli agitátory obelháni. Agitátoři jim slibovali půdu, osvobození od daní. Poválečná realita na západní Ukrajině byla zcela v rozporu s propagandou agitátorů.

Hlavním tématem práce byla sebeidentifikace aktéra v opozici vůči přiřazeným klasifikacím. V historické části práce nastíněné politické události zásadně formovaly etnickou identitu nejen tehdejších optantů, ale i jejich potomků. Jde o případ, kdy je sociálními strukturami objektivizována taková etnická klasifikace, která je v hlubokém rozporu s etnicitou pocíťovanou samotnými aktéry. Z tohoto hlediska lze tvrdit, že subjekt, nedisponuje tak silnými mechanismy, aby se mohl ubránit státem řízené manipulaci. Na příkladě etnického stigmatu jsme ukázali, že vnitřní klasifikace jedince a vnější klasifikace okolní společnosti vytváří situaci, kdy aktér, v průběhu socializačních procesů, internalizuje negativní význam etnické kategorie do které patří. Jedinec se tak dívá na sebe sama z perspektivy většinové společnosti. Aktérový možnosti sebeidentifikace jsou podmíněné a kdykoliv diskreditovatelné vnějším sociálním prostředím. Mocensky nerovnoměrně postavení ve vztahu jedinec – společnost se promítá i do aktérova sebehodnocení.

8 RESUMÉ

The migration of the Czechoslovak Ruthenians to the western Ukraine was part of a mutual agreement between Czechoslovakia and the Soviet Union in 1946. The agreement guaranteed the right to acquire citizenship of the other state and the possibility of resettlement. In the case of Czechoslovak citizens the persons who could acquire Soviet citizenship were of Ukrainian, Russian or Belarusian nationality. In the case of Soviet citizens the right to get Czechoslovak citizenship was limited only to persons with Czech nationality living in Volhynian area. The Ruthenian migrants were attracted by the promises of Soviet agitators who talked about fertile Ukrainian land and tax immunity for the first years. Because of the unclear ethnic status of Ruthenians who were repeatedly classified as Ukrainians or even Ukrainians – Ruthenians by Czechoslovak government, They became the subject of possible implementation of the mentioned bilateral agreement between Czechoslovakia and Soviet Union. The aim of this study was the topic of agent's self – identification in the relation to outer assigned classifications by ethnic majority or social institutions. It can be argued that subject does not have sufficient power in order to defend his/her felt and claimed identity. The example of ethnic stigma showed that the discrepancy between subject's own classification and the other society –

based classifications could create context for one's internalization of majority perspective of view According to the Bourdieu. social structures are reflected by internalized mental structures which are generating the set of dispositions - habitus. Actors choice-making and even the practice cannot be fully opposite to the logic of social structure. The norm, expectations and the means themselves are embedded in the unconscious self. Subjects mental structures originated from the socialization process are in fact mediators between one's agency and the normative expectation and demands of social structure.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

1. Agar, M. 1996: *The professional stranger*. Academic Press.
2. Bajcura, I. 1967: *Ukrajinská otázka v ČSSR*. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo.
3. Bartošík, O. 2010: *Migrační a postmigrační procesy na příkladu etnicky smíšených rodin – případová studie* (bakalářská práce). Plzeň, ZČU
4. Berger, I. P., Luckmann, T. 1999: *Sociální konstrukce reality*. Praha, Centrum pro studium demokracie a kultury.
5. Bourdieu, P; Wacquant, L. 1992: *Invitation to Reflexive Sociology*. The University of Chicago.
6. Čapka, F. et al. 2005: *Nové osídlení českého pohraničí po Druhé světové válce*. Brno. Akademické nakladatelství.
7. Eriksen, T. H. 2007: *Antropologie multikulturních společností*. Praha, Triton.
8. Faulkner, W. 1973: *As I Lay Dying*. Bloomington, Indiana University Press.

9. Goffman, E. 2003: *Stigma*. Praha, Slon.
10. Goodall, L. 2000: *Writing the new ethnography*. Lanham, Rowman & Littlefield
11. Gordon, M. 1964: *Assimilation in Everyday American Life*. New York, Oxford University Press.
12. Grbich, C. 2007: *Qualitative data analysis: an introduction*. London. SAGE.
13. Gubrium, J; Holstein, J. 2009: *Analyzing Narrative reality*. University of Michigan, SAGE.
14. Hendl, J. 2005: *Kvalitativní Výzkum*. Praha, Portál.
15. Kaplan, K. 1990: *Pravda o Československu 1945 - 1948*. Praha, Panorama.
16. Keller, J. 2004: *Úvod do Sociologie*. Praha, Slon.
17. Konopásek, Zdeněk. 1994: *Auto/biografie a sociologie. Druhá verze*. Praha, Institut sociologických studií FSV UK.
18. Kruško, Š. 2005 *Encyklopedický slovník - povojnový transfer obyvatel'stva v strednej Európe v 40. rokoch so zameraním na presídlenie a optáciu občanov Československa do ZSSR v roku 1947*. Prešov, KVR.
19. Kruško, Š: *Optanti 1997*. Prešov, KVR.
20. Medvecký, M. et al. 2006: *Posledné a prvé slobodné volby – 1946, 1990*. Bratislava, Ústav pamäti národa.
21. Magosci, P. 1996: *Rusíni a Jejich vlast*. Praha, Česká expedice.
22. Nosková, H. 1999: *Návrat Čechů z Volyně*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

23. Okamura, J. 1981: *Situational ethnicity*. Ethnic and Racial Studies Vol. 4, No. 4.
24. Poitevin, G. 1989: *Příspěvek k metodologii a gnozeologii biografického výzkumu*, in. Alan, J., (ed.) Metodologie výzkumu životních drah. Praha, Výzkumný ústav sociálního rozvoje a práce.
25. Riessman, C. 1993: *Narrative Analysis*. London, SAGE
26. Sirovátka, T. 2004: *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno, Masarykova univerzita
27. Smith, E. 2006: *Erving Goffman*. London, Routledge
28. Švorc, P. 2007: *Zakarpatská Ukrajina: Zaklietá zem..* Praha, NLN.
29. Šmigel, M. 2005: *Opcia*. Prešov, KVR.
30. Švankmajer, M. 2008: *Dějiny Ruska*. Praha, NLN.
31. Vaculík, J. 1993 *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945-1950*. Brno: Masarykova Univerzita.
32. Vaculík, J. 1997, 1998, 2001 *Dějiny Volyňských Čechů I – III*. Brno: Masarykova Univerzita.
33. Vaculík, J. 2009: „*Snahy tzv. Ruských optantů o návrat z Ukrajiny v šedesátých letech 20. Století*“, Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské Univerzity 16(1): 329 – 337.
34. Wengraf, T. et al. 2000: *The Turn to Biographical Methods in Social Science*. Routledge, London.

10 SEZNAM ZKRATEK

ONRP - Organizace Národní Rady Prjaševčiny

ČSR - Československá republika

ČSSR -Československá socialistická republika

KSS -Komunistická strana Slovenska

UPA - Ukrajinská povstalecká armáda

ONV - Okresní národní výbor

SSSR – Svaz sovětských socialistický republik

USSR - Ukrajinská sovětská socialistická republika

11 ПРІЛОХИ

11.1 ПРІЛОГА Ч.1

№ 11/177111

Dieceza: Prešovská
 Eparchia: Prešovská
 Dioecesis: Prešovská

**Учаш покрстенých
 Вытяг крещенных
 Extractus baptisatorum**

+
 Церква
 Церковь
 Ecclesiae Pr. Kat. a Fabulianska (Nová Vlna - Sloboda, Slovensko)

z roka
 из года 1909, tridsaťosemť rokoviaty
 de anno

Выданъ Матрицы
 отъ 11-го числа
 ДУБНОВСКОГО РАЙОНА ДИЕЦЕЗІИ
 РОБЛЕВСКОЙ ОБЛАСТИ
 № 618679
 1909 г.

Rok, mesiac a deň Тол. месяц и день Annus, mensis et dies	Roční číslo Аннот. номер	Rok, mesiac a deň Тол. месяц и день Annus, mensis et dies		Rok, mesiac a deň Тол. месяц и день Annus, mensis et dies		Rok, mesiac a deň Тол. месяц и день Annus, mensis et dies	Rok, mesiac a deň Тол. месяц и день Annus, mensis et dies	Rok, mesiac a deň Тол. месяц и день Annus, mensis et dies	Rok, mesiac a deň Тол. месяц и день Annus, mensis et dies	Rok, mesiac a deň Тол. месяц и день Annus, mensis et dies
		narodenia рождения natiuitatis	krstu - креще- ния и миро- помазания collati baptismi et confirmationis	meno - имя - помян	rodinné полнѣ под sexus					
4. 8.	25. 11. 1909.	Pr Luzanna	mužské мужской masculus	zákonný(a) законный(а) legitimus(a)	nezákonný(a) незаконный(а) illegitimus(a)	Pr Luzanna	Pr Luzanna	Pr Luzanna	Pr Luzanna	Pr Luzanna

Текст учаш с рѣководителю основанъ матрику дошловне на словачшву, бо родились в рѣвонѣ фанповѣ рокуванѣмъ:
 Что сей вытяг с оригинальной матрикутой дошловне составляется, подприсъ и чинѣнною печатью подтверждано:
 Экстрактимъ нине оригиналн матрикюла текши рат омила солдатого, рурорн помини субсрипционе et sigillo Ecclesiae testator:

Datum
 Дато в Prešovskanovsk die 13 mensis marcia anni 1909

L. S.
 Samuel Slobodský
 farár — прѣдковникъ — парохъ

PEIRA® Prešov

Diocēza:
Епархия:
Dioecesis:

Prešovská

Уťah sosoбаšєnєч
Вытѣг Венчаннєч
Extractus sorulatorum

Црквѣ
Ецесїе
Pr. Kat. v Fakulicarsk. fars. Sv. Vavro, Slovensko

z roku
из года
de anno
1938, kresťanskostrediskriativny

z matricy sosoбаšєnєч
из матрицѣы венчаннєч
ex matricia sorulatorum

Beve číslo Тен. число Numerus currens	Rok, mesiac а ден sobyša Год, мєсяц и денъ, вєчєранѣ Annus, mensis et dies copulati- onis	Meno a zamestnanie, taktiž rodikov имѣ и стѣва, тоже и родитєлєѣ nomen et conditio, necnon parentum		rodisko, bydlisko, kisko domu мєсто рожєствѣ и мєсто бѣжанѣ, и чїсло доумъ locus natiuitatis et numero domus		nabozenstvo вєрїоповєданїе Religio		stav soro- vane стѣва соро- вѣнїе - s. anis с. anis с. anis viduus (a)		Meno, zamestnanie a bydlisko svedkov имѣ, стѣва и про- бѣванїе свидєтєлєѣ Nomen, conditio et habitatio	Volí omládení? alebo ot omládky a od niektorých prekazok dispensovaní? Вѣдѣ-тїи омолощенїи, кїли от омолощенїи и прєказок дїщенї- и зовѣнїи? Volí omládenie? alebo ot omládky a od niektorých prekazok dispensovaní?	Meno a zamestnanie sosoбаšєnєч имѣ и тїп вєчєтєлєѣ Nomen et officium	Painka Прєчаннє
		meno a zamestnanie, taktiž rodikov имѣ и стѣва, тоже и родитєлєѣ nomen et conditio, necnon parentum	rodisko, bydlisko, kisko domu мєсто рожєствѣ и мєсто бѣжанѣ, и чїсло доумъ locus natiuitatis et numero domus	nabozenstvo вєрїоповєданїе Religio	stav soro- vane стѣва соро- вѣнїе - s. anis с. anis с. anis viduus (a)								
8.	<i>10.30.1938</i>	<i>Matka's Mária Prešovská R. Dobmanová</i>	<i>Fakulicarský Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	
		<i>Lucasius Václav Fakulicarský R. Dobmanová</i>	<i>Fakulicarský Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	<i>Pr. Kat. 1908</i>	

Tento úťah s ródovodnє oшновѣ matricy d. s. l. ovnє sa srovnáva, čo robrїsom a рѣшєnїom a рѣшєnїom a рѣшєnїom potvrdzujem:
Что сѣѣ вытѣг с ордїнальнєй матрицѣы дошловнє соропѣванїем, допїсно и чїновнєо неварнє потвєрждаю:
Extractum hunc originali matriculae textui рѣг ошнїа sоdāterє, рѣгнїи пошїнїс subscrїptone et sigillo Ecclesiae testor.

Datum
Дано в
Signatum

die
днѣ
mensis
мєсяца

anno
году
anni

Edmund Zubovický
farár — прїходнїк — рѣшєnїи.

11.2 PŘÍLOHA Č. 2

Dohé Pole, Ukrajina. Kolem roku 1965. Hromadná fotka svatebních hostů.

Ivan a Naďa Complovi. Ukrajina v roce 1955. Během třicátých a čtyřicátých lept pracovala Naďa u Saitnerových na statku v Dubně. Saitnerovi reemigrovali do Československa během roku 1947. V šedesátých letech Saitnerovi zaslali Nadě a Ivanovi pozvání, umožnili tak Nadě a Ivanovi přesídlit do Československa.

11.3 PŘÍLOHA Č. 3

